

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra germanistiky

Diplomová práce

**Obraz genderu ve vybraných učebnicích němčiny
na základní škole**

Anna Klimentová

České Budějovice 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Obraz genderu ve vybraných učebnicích němčiny na základní škole“ vypracovala samostatně s použitím literatury, kterou uvádím v seznamu.

V Českých Budějovicích 16. dubna 2007

Anna Klimentová

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Janě Valdové, Ph.D. za odborné vedení a poskytnuté rady.

Děkuji také Šafránkově základní škole v Nalžovských Horách a Základní škole Horažďovice, Komenského ul. za zapůjčení učebnic k provedení analýz.

Bibliografické údaje

Název diplomové práce: Obraz genderu ve vybraných učebnicích němčiny na základní škole

Pracoviště: katedra germanistiky

Autorka: Anna Klimentová

Studijní obor: AJ – NJ/ZŠ

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Valdrová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2007

Anotace

Diplomová práce se zabývá obrazem genderu v učebnicích němčiny pro 2. stupeň základní školy. Stěžejní část práce spočívá v genderovém rozboru dvou řad učebnic němčiny, přičemž jedna z nich byla vytvořena převážně českým a druhá německým autorským týmem. Práce ověřuje hypotézu, že se české učebnice oproti učebnicím německým vyznačují výrazně konzervativnějším pojetím mužské a ženské role.

Abstract

This diploma thesis deals with the gender presentation in textbooks of German used by pupils at Czech grammar schools. The main part of this thesis consists of a gender analysis of two textbook series; one of them was created by mainly Czech authors, another one was created by German authors. The aim of the thesis is to verify the hypothesis that Czech textbooks are more conservative in the conception of male and female image than the German textbooks.

Obsah

Obsah	7
1 Úvod	8
2 Teoretická část	10
2.1 Základní pojmy.....	10
2.2 Genderové imperativy v české společnosti.....	11
2.3 Význam genderové vyváženosti ve škole.....	12
2.4 Jak škola ovlivňuje genderovou identitu žáků a žákyň.....	13
2.5 Čeho bychom si měli všimnout na učebnicích.....	15
3 Řada učebnic Spaß mit Max	18
3.1 Rozbor učebnice.....	18
3.1.1 Hodnocení výběru učiva z hlediska významu pro žactvo.....	18
3.1.2 Hodnocení použitého jazyka.....	20
3.1.3 Hodnocení použitých příkladů a ilustrací.....	27
3.2 Celkové hodnocení genderové úrovně učebnice.....	41
3.3 Návrhy na úpravu genderových nekorektností.....	42
4 Řada učebnic Das Deutschmobil	45
4.1 Rozbor učebnice.....	45
4.1.1 Hodnocení výběru učiva z hlediska významu pro žactvo.....	45
4.1.2 Hodnocení použitého jazyka.....	47
4.1.3 Hodnocení použitých příkladů a ilustrací.....	53
4.2 Celkové hodnocení genderové úrovně učebnice.....	65
4.3 Návrhy na úpravu genderových nekorektností.....	66
5 Vzájemné porovnání obou řad učebnic	68
6 Závěr	71
Resumé	72
Seznam použité literatury	75
Seznam použitých zkratk	76
Přílohy	77

1 Úvod

Hlavním cílem této práce je porovnání obrazu genderu ve dvou řadách učebnic německého jazyka pro 2. stupeň základní školy, z nichž jedna řada byla vytvořena převážně českým a druhá převážně německým autorským týmem. V České republice se diskuze s genderovou tematikou rozbíhají jen velmi pomalu, tato problematika se do podvědomí české veřejnosti dostává teprve poměrně krátkou dobu. I přesto, že v poslední době je český trh zásobován velkým množstvím nových učebnic, případně novými verzemi učebnic starších, stále ještě není věnována dostatečná pozornost jejich genderové vyváženosti. V této práci se proto pokusíme ověřit hypotézu, že české učebnice se oproti německým vyznačují výrazně konzervativnějším pojetím ženské a mužské role.

Na úvod krátce vysvětlíme základní pojmy, které práce používá. Poté se budeme zabývat současnou situací v české společnosti a následně podrobněji v české škole. Pokusíme se vymezit význam genderové rovnosti v českém školství, protože právě to je oblast, která může mít velký podíl na utváření a další vývoj genderové situace u nás. Bohužel ne vždy plně tuto možnost škola využívá a místo toho, aby pomáhala bojovat proti genderovým stereotypům, bývá často spíše místem, kde řada genderových nerovností vzniká a kde jsou některé stereotypy podporovány a dále šířeny. To se děje jednak prostřednictvím jednání vyučujících, jednak prostřednictvím učebních materiálů, které jsou žákyním a žákům předkládány.

Následující kapitola se proto bude zabývat oblastmi, kterým je třeba v učebnicích věnovat největší pozornost, protože žákyně a žáky nejvíce ovlivňují a protože mohou být (a často také bývají) nejvíce genderově zatíženy. Takovými oblastmi jsou výběr učiva, jazyk učebnic, doprovodné ilustrace a příklady jevů.

Stěžejní část práce spočívá v rozboru řady učebnic *Spaß mit Max*, která byla vytvořena převážně českým autorským týmem, a řady učebnic *Das Deutschmobil*, kterou vypracoval autorský tým německý. Obě řady učebnic jsou určeny pro 2. stupeň základní školy a nižší třídy víceletých gymnázií. Budeme se věnovat hlavně výše zmíněným oblastem, tedy jaké učivo je v daných učebnicích probíráno, jakým jazykem je toto učivo prezentováno, jakým jazykem jsou žákyně a žáci autorským týmem osloveni a jaké příklady a doprovodné ilustrace jim pomáhají zprostředkovat osvojení

učiva. Příklady jevů a doprovodné ilustrace jsou hodnoceny ze dvou základních hledisek – kvantitativního a kvalitativního. Analýza doprovodných ilustrací je doplněna příloženými ilustracemi.

Nedílnou součástí práce jsou i návrhy, jak učebnice upravit, aby došlo alespoň k částečnému odstranění případných genderových nekorektností, a dále doporučení pro práci s učebnicí ve vlastní výuce.

Porovnání výsledků rozborů obou řad učebnic poslouží k potvrzení nebo vyvrácení hypotézy, že materiály vytvářené převážně českými autory a autorkami vykazují z genderového hlediska více nedostatků než materiály vypracované v Německu.

2 Teoretická část

2.1 Základní pojmy

Jak bylo již zmíněno, tato práce provádí hodnocení a porovnání učebnic z genderového hlediska, věnuje se důležitosti genderové rovnosti a korektnosti ve školách, především v učebních materiálech. Na úvod krátce vysvětlíme základní pojmy:

Gender

„Termín gender se (...) překládá jako sociální pohlaví popř. sociální rod.“ (Valdrová, 2006:12)

„V současné době představuje gender jednu ze základních analytických kategorií v sociálních vědách obecně, a zvláště pak v genderových studiích (gender studies) – interdisciplinárním oboru, jehož předmětem jsou vztahy mezi ženami a muži jak na úrovni individuální, tak na úrovni symbolické a institucionální. ...

Gender představuje sociálně utvářený komplex vlastností, chování, zájmů, vzhledu atd., které jsou v určité společnosti spojovány s obrazem ženy nebo muže. Konkrétní náplň tohoto komplexu vlastností, chování, zájmů, ambicí, atd. je kulturně a historicky proměnlivá. Důkazem toho jsou odlišná očekávání vůči ženám a vůči mužům, jež existovala a existují v různých historických obdobích a různých kulturách.“ (Valdrová, Smetáčková-Moravcová, Knotová-Čapková, 2004: 4)

Genderová role

„Soubor určitých pravidel (většinou nepsaných, neformálních), které předpisují určité typy chování pouze ženám a jiné pouze mužům. (např. většina společnosti považuje za správné, když žena zůstane s dítětem na mateřské dovolené a muž chodí do zaměstnání. Pokud je tomu v

některých rodinách obráceně, už to jako správné vnímáno není.)“
(zpravodaj-rp.strukturalni-fondy.cz¹)

Genderová rovnost

„Koncept, který říká, že všichni lidé mají svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit tak bez omezení, která určují přísné genderové role, a že rozdílné chování, aspirace a potřeby žen a mužů budou považovány za rovné a budou stejně hodnoceny a podporovány.“ (zpravodaj-rp.strukturalni-fondy.cz²)

Genderová diskriminace

„Genderová diskriminace je koncept, který popisuje a vysvětluje způsoby zamezení přístupu ke zdrojům, možnostem a příležitostem jedinci pouze na základě určení jeho pohlaví. Bez jakéhokoli zjišťování a ověřování individuálních schopností a možností jsou pak muži nebo ženě přisouzeny vlastnosti, schopnosti a plány považované v dané společnosti za obecně nebo ‚přirozeně‘ mužské nebo ženské a umožněn přístup pouze k ‚odpovídajícím‘ možnostem nebo statkům.“
(www.socioweb.cz³)

2.2 Genderové imperativy v české společnosti

Česká společnost je i navzdory řadě snah stále ještě zatížena řadou genderových stereotypů. To znamená, že zde panuje určité přesvědčení o tom, jak má vypadat „správné“ rozdělení mužských a ženských rolí:

„Muži mají být tělesně silní, celkově odolní, dynamičtí, schopní se ovládat a řídit se pevnými zásadami, racionální, angažovaní ve veřejných společenských otázkách, plně výkonní a úspěšní v pracovní sféře, jsou ochraniteli a živiteli rodiny. Ženy mají být fyzicky atraktivní, apatické, obětavé, pečující, mateřské, netoužící po seberealizaci mimo

¹ <http://zpravodaj-rp.strukturalni-fondy.cz/horizontalni-priority> - únor 2007

² <http://zpravodaj-rp.strukturalni-fondy.cz/horizontalni-priority> - únor 2007

³ <http://www.socioweb.cz/index.php3?disp=teorie&shw=132&lst=110> – únor 2007

rodinu a domácnost.“ (Valdrová, Smetáčková-Moravcová, Knotová-Čapková, 2004:5)

S takovýmto „tradičním“ pojetím genderových rolí se v naší společnosti setkáváme na každém kroku – v médiích, reklamě, ale i ve školství. Přitom právě to jsou oblasti, které mají obrovský potenciál tuto zatím poměrně nepříznivou situaci změnit. Chování založené na genderových stereotypech s sebou totiž kromě celkem přehledné organizace společnosti na základě genderu přináší i řadu stinných stránek. Může docházet k diskriminaci konkrétních jedinců, kteří se tradičnímu pojetí genderových rolí, jež je v dané společnosti všeobecně uznáváno, vymykají. Pokud žena neodpovídá zažité představě ochránitelky domácího krbu a empatické pečovatelky bez jakékoli ambice na vlastní kariéru, může být společností nahlížena jako jakási výjimka, téměř jistě bude okolím považována za sobeckou. Pokud však muž prohlásí, že rodina je pro něj vším, kariéra ho nezajímá, chce se hlavně starat o své děti (pod slovem starat rozumějme chystat snídaně, kontrolovat úkoly, vozit do kroužků, nikoli vydělat pro ně dost peněz), může počítat s posměšky, že „je trochu divný, protože to je přece úloha mámy“.

„Konkrétní jedinci mohou mít dispozice, které neodpovídají genderové roli ‚tradičně‘ spojované s jejich pohlavím. Sociální tlak nutí naplňovat tuto ‚tradiční‘ roli někdy za cenu popření či nerozvinutí jejich vlastních dispozic.“ (Valdrová, Smetáčková-Moravcová, Knotová-Čapková, 2004:7)

Takové omezování jedince má za následek nejen možnou psychickou újmu konkrétního člověka, který se nemůže dostatečně realizovat, ale i případné ztráty pro celou společnost. Ta může přijít například o výtečnou odbornici v oboru astronomie jen proto, že je to žena a k té se tento obor „nehodí“. Podobně se může stát, že děti přijdou a skvělého vychovatele v družině, protože to je „ženská práce“.

2.3 Význam genderové vyváženosti ve škole

Škola má v životě každého člověka velmi zásadní význam. Dítě, které do ní v šesti letech vstupuje, je v mnoha ohledech společností ještě nedotčeno. Základní školu

opouští úplně jiný tvor, než který do ní před devíti lety vstoupil. Během povinné školní docházky si člověk neosvojuje jen množství poznatků z jednotlivých vědních oborů, ale především se seznamuje se svým okolím, učí se orientovat ve společnosti, ve které žije, osvojuje si její tradice a pravidla. Prostřednictvím školy je každý jedinec vlastně formován k obrazu dané kultury.

Protože děti tráví ve školních lavicích podstatnou část svého času, má škola rozhodně nezanedbatelný vliv i na utváření jejich genderové identity:

„Tím, jaké genderové očekávání klade na žáky a žákyně a jaké genderové vzorce jim předkládá, může škola podporovat nebo naopak nabourávat genderové stereotypy a nerovnosti z nich plynoucí.“
(Smetáčková, Vlková, 2005:73)

2.4 Jak škola ovlivňuje genderovou identitu žáků a žákyň

Škola na jedince působí především prostřednictvím kurikula, a to jak formálního, tak i neformálního. Podle příručky Gender ve škole autorek Smetáčkové a Vlkové se pod pojmem formální kurikulum rozumí učivo a učební materiály, pojem neformální kurikulum zahrnuje poměr mužů a žen mezi vyučujícími, frekvenci a obsah kontaktů vyučujících a žáků a žákyň a organizaci školní činnosti.

Podle Českého statistického úřadu pracovalo ve školním roce 2005/2006 v našich školách z celkového počtu 63 158 vyučujících jen 16,5% mužů (www.czso.cz⁴). Ve vedení škol už ale situace tak jednoznačná není. Zástupců ředitelů a ředitelů je 38,4% a ředitelů dokonce 44,5% (www.ta-gita.cz⁵). To znamená, že pokud muži ve školství pracují, velká část z nich je zaměstnána na vedoucích pozicích. Děti si tak do života odnášejí informaci, že učitelské povolání je zaměstnání typicky ženské, protože ženy se víc hodí k výchově a péči o děti, ale řídit a organizovat jejich práci musí muži.

Zásadní je také přístup vyučujících k žákyním a žákům. Komunikace vyučujících s dětmi je obvykle výrazně zatížena genderovými předsudky. Podstatná většina učitelek a učitelů oslovuje třídu „žáci“ nebo „studenti“, přestože se v ní obvykle nacházejí i dívky. Pokud už se vyučující rozhodnou obrátit se na každé pohlaví zvlášť,

⁴ [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/5D002D2B44/\\$File/1413063302.xls](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/5D002D2B44/$File/1413063302.xls) - únor 2007

⁵ <http://www.ta-gita.cz/inc/statistika.php?stat=MTAwMQ%3D%3D> - únor 2007

„užívají oslovení chlapci a ‚děvčata‘, kde mužské pohlaví je vždy na prvním místě; výraz ‚děvče‘ sugeruje nezralost.“ (Valdrová, www.eamos.cz⁶)

Genderovou identitu svých svěřenců a svěřenkyň ovlivňují vyučující také tím, jak s nimi jednají a jaké úkoly jim přidělují:

„...dívčám se ve výuce podvědomě věnuje méně času, neboť ‚nezlobí‘, a tak si zvykají být přehlíženy, počkat, až na ně přijde řada. Dívky jsou v duchu budoucí životní role ‚pečovatelky‘ chváleny za píli, čistotu vypracování úkolu a svědomitost, u chlapců bývá oceňována odvaha a originalita nápadu. Chlapcům se svěřuje vedení týmu – učí se ‚šéfovat‘; dívky uklízejí třídu a chlapci nosí ‚těžké‘ pomůcky. Chlapci obsluhují technická zařízení, dívky se to ani neučí. Vyučující pěstuje dělení na ‚slabé‘ a ‚silné‘ pohlaví výroky jako ‚Dva silní chlapci odnesou tuto lavici‘ atd.“ (Valdrová, www.eamos.cz⁷)

Tradiční rozdělení genderových rolí podporuje řada škol i klasickým dělením předmětů na dívčí a chlapecké – zatímco chlapci na druhém stupni základních škol pracují v dílnách, dívky se učí vařit, šít a plést, v jejich rozvrhu můžeme dokonce najít předměty, ve kterých se zabývají základy péče o dítě a o domácnost. Přitom by určitě nemálo chlapců uvítalo, kdyby si mohli vyzkoušet přípravu některých jednoduchých pokrmů, a rozhodně se najdou dívky, které by raději vyměnily cvičnou kuchyni za školní dílnu. Zatímco se děti obvykle mohou rozhodnout, jaký cizí jazyk se chtějí učit, nebo jestli dají přednost sportovnímu kroužku před programováním, nikdo se jich bohužel neptá, zda budou spokojenější při vaření a ručních pracích nebo v dílně.

Tolik k neformálnímu kurikulu, dále se v této práci budeme podrobněji věnovat kurikulu formálnímu, a to především učebním materiálům.

⁶ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

⁷ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

2.5 Čeho bychom si měli všimnout na učebnicích

V současné době jsou materiály, které zpracovávají téma genderové korektnosti učebnic, dostupné i v češtině, i když jich stále ještě není mnoho. Základním vodítkem při vypracování této práce byla Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic autorek Valdřové, Smetáčkové-Moravcové a Knotkové-Čapkové, 2005.

Výběr učiva

Hlavní hodnotou učebnice je její obsah. I při posuzování genderové korektnosti učebnic mu musíme věnovat velkou pozornost. Zkoumáme, zda autorský tým při výběru témat neposkytuje některému pohlaví větší prostor. Sledujeme poměr mezi tématy, která vycházejí z mužské životní zkušenosti, a těmi, která vycházejí ze zkušenosti ženské. Pokud by totiž mezi těmito tématy nebyla alespoň přibližná rovnováha, docházelo by k vytváření a upevňování dalších genderových stereotypů.

„Při genderové analýze by pozornost neměla být věnována pouze tomu, co je skutečně v učebnicích obsaženo, ale také tomu, co v nich chybí. V různé kvantitě a kvalitě učebnice odrážejí ženské a mužské role, hodnoty a sféry realizace, vztahy a hierarchie mezi pohlavími. Tím, zda vůbec prezentují to či ono pohlaví v určité roli nebo doméně, a rovněž tím, jak je prezentují, poskytují žákyním a žákům vodítko pro vytváření jejich vlastní genderové identity.“ (Valdřová, Smetáčková-Moravcová, Knotková-Čapková, 2004:14)

Jazyk

Dále je také nutno všimnout si jazyka, který autorský tým používá nejen při výkladu, ale i při oslovování dětí, jež s učebnicí pracují.

Hlavním a častým prohřeškem učebnic bývá užívání tzv. generického maskulina:

„Jedná se o mužský tvar při označování skupin osob, mezi kterými jsou zahrnuti muži i ženy. Například používáme označení žáci, ačkoli míníme žáky-chlapce i žákyně-dívky.“ (Smetáčková, 2006:29)

Pokud je tento způsob pojmenovávání použit při prezentaci učiva, mohou studující, jak uvádí Smetáčková v příručce Gender ve škole (2006), nabýt dojmu, že v daných situacích jsou aktivně přítomni pouze muži. Těmito postupy se podle Smetáčkové podporuje stereotypní spojení mužů s veřejnou sférou a aktivitou a naopak spojení žen se soukromou sférou a pasivitou. Jestliže je generické maskulinum užíváno i k oslovování uživatelů a uživatelů učebnic, může se dívkám zdát, že jim zadání úkolů, nebo i celá učebnice nejsou určeny.

Genderově korektní učebnice by také neměla používat jazykové stereotypy a kliše, které se týkají mužů a žen, protože „vydávají jednostranný, zkrácený pohled za obecně platnou normu.“ (Smetáčková, Vlková, 2005:59) Děti si tak zvykají, že „jsou zpravidla vyzvedávány mužské projevy chování a mluvy a ironizují se ženské: ‚chlapsky upřímné chování‘ nebo ‚chovat se jako baba‘.“ (Smetáčková, Vlková, 2005:59)

Prezentace učiva

Vedle obsahu učiva je nutné si všimnout i způsobu jeho prezentace, a to nejen přímo prostřednictvím textů, cvičení a příkladů, ale též prostřednictvím doprovodných ilustrací. Kvalitně sestavená učebnice by měla pracovat s takovými příklady a ilustracemi, které jsou blízké všem, kteří se z učebnice budou učit, a neměla by upřednostňovat ani jedno pohlaví, ať už kvantitativně nebo kvalitativně. Nejedná se totiž jen o vyrovnaný počet mužů a žen, děvčat a chlapců. Důležité jsou také role a situace, ve kterých jsou postavy zobrazovány nebo popisovány.

Příručka Koedukation in der Schule (2002) klade při posuzování genderové korektnosti učebnic důraz na poměr mužů a žen, chlapců a dívek, kteří/ktelé vystupují jako nositelé a nositelky děje. Přitom si ovšem musíme všimnout, v jakých rolích jsou jednotlivá pohlaví prezentována, jak často jsou dívky a ženy, chlapci a muži zobrazováni v aktivních a jak často v pasivních rolích; zda je činnost dívek a žen omezena především na aktivity spojené s domácností a rodinou; jestli jsou chlapci a muži zobrazováni také v netradičních rolích, např. jako starostliví, pasivní a očekávající, nebo jako ti, kterých se dotýká rozhodnutí nebo jednání žen. V souvislosti s tím bychom si podle Koedukation in der Schule měli všimnout také toho, zda se ženy prezentované v učebnici dostatečnou měrou podílejí na rozhodnutích ve veřejném i osobním životě a zda mají stejný vliv jako muži.

Podle příruček, které se mimo jiné zabývají i posuzováním genderové úrovně učebnic (Koedukation in der Schule, Příručka pro posuzování genderové úrovně učebnic, Gender ve škole) hraje významnou roli prezentace dospělých osob při výkonu povolání, protože právě lidé, vyobrazení v zaměstnání značně ovlivňují děti při osvojování si genderových rolí a při rozhodování o budoucím povolání. Učebnice musí nabízet rozmanité spektrum povolání pro ženy i pro muže, aby žákyně a žáci získali patřičný rozhled o tom, co mohou ve svém budoucím životě dosáhnout. Obě pohlaví by měla být představena také v povoláních do té doby pro ně netypických.

Jak bylo zmíněno již výše, pozornost při posuzování učebnic musíme věnovat i doprovodným ilustracím. V Koedukation in der Schule je kladen důraz na četnost výskytu mužů a žen na obrázcích. Přitom ale opět nesmí být opomenuto hledisko rozmanitosti rolí a činností, ve kterých jsou osoby zachyceny. Genderová úroveň učebnice je posuzována i podle toho, zda nabízí příklady a vzory netypických způsobů chování, oborů činnosti, zálib, atd.

Součástí analýzy učebnic je i posouzení, jak materiál hodnotí jednotlivé genderové role:

„Mají-li být učebnice genderově vyvážené, musejí pravdivě tematizovat kladné i záporné stránky genderových rolí, např. nevyzvedávat ‚kult paní domu‘ bez zmínky o jejich finanční nesamostatnosti. Musejí respektovat osobnostní rysy dívek a chlapců, rozvíjet jejich potenciál, dodávat jedinci odvahu volit i ‚netradiční‘ identity mimořádně důležité je nabízet životní vzory – mediálně vděčným obrazům zpěváků, fotbalistů a modelek musí učebnice umět konkurovat medailony slavných filozofek nebo archeoložek, mořeplavců či sociálně citlivých podnikatelů, jakým byl T. Baťa.“ (Valdrová, www.eamos.cz⁸)

⁸ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

3 Řada učebnic *Spaß mit Max*

V této kapitole přistoupíme na základě výše uvedených pravidel a doporučení k genderovému rozboru konkrétní řady učebnic. V současné době vznášejí rodiče žáků a žákyň na školy požadavek, aby jejich děti při výuce cizích jazyků používaly učebnice s českým výkladem mluvnice nebo českým překladem zadání cvičení. I proto řada *Spaß mit Max*, která byla vytvořena převážně českým autorským týmem, získává v posledních letech mezi vyučujícími německého jazyka na 2. stupni základních škol stále větší oblibu. Protože se podle této učebnice učí stále více dětí, je třeba genderové korektnosti tohoto materiálu věnovat obzvlášť velkou pozornost.

Rozbor učebnice bude proveden ze tří základních hledisek. Nejprve zhodnotíme výběr učiva z hlediska žactva, to znamená, jak přínosné vybrané učivo pro děti je, jestli jsou probírána témata, která se týkají každodenního života dětí, zda vybrané okruhy vycházejí z oblasti zájmu současných žáků a žákyň 2. stupně základní školy. Dále se budeme věnovat jazyku, který autorský tým volí při oslovování dětí i při prezentaci a procvičování učiva. Následně se zaměříme na použité příklady a doprovodné ilustrace. Zhodnotíme, zda dle výše uvedených kritérií podněcuje autorský tým žákyně a žáky také k netypickým životním volbám, nebo jestli pouze kopíruje zažitě stereotypy.

3.1 Rozbor učebnice

3.1.1 Hodnocení výběru učiva z hlediska významu pro žactvo

V učebnicích řady *Spaß mit Max* jsou prezentována převážně tradiční témata, autorský tým se jejich volbou výrazně neliší od ostatních tvůrčích týmů. Jednotlivé díly této řady učebnic jsou rozděleny do osmi, respektive šesti částí, z nichž každá obsahuje průměrně pět až šest kapitol, které o daném tématu pojednávají z různých hledisek.

Témata zpracovaná v učebnicích řady *Spaß mit Max*

Spaß mit Max 1:

Schule – Tiere – Freizeit – Wie wir wohnen – Rund ums Essen – Märchen – Kontakte – Kleidung

Spaß mit Max 2:

Reisen – Sport – Unsere Umwelt – Gesund leben – Schüleraustausch – Medien – Musik und Mode – Zukunft

Spaß mit Max 3:

Wer ich bin – Wohnen und leben – Lernen ohne Ende – Feste feiern – Fit mit Kultur – Das kannst du schon

Autorským týmem zvolená témata lze označit jako genderově neutrální. Témata jsou gendrovaná, popřípadě genderující teprve způsobem uchopení. To znamená, že záleží na jejich dalším zpracování, zda budou napomáhat genderové stereotypy nabourávat, nebo zda je naopak budou podporovat a dále prohlubovat.

Převážná většina témat se svým zpracováním výrazně neliší od obdobných témat zpracovaných v jiných učebnicích německého jazyka. Důraz je kladen zejména na osvojení základní slovní zásoby potřebné v každodenním životě a gramatických pravidel. Oproti jiným, hlavně dříve vydaným knížkám, učebnice *Spaß mit Max* lépe sleduje zájmy současných žáků a také nezapomíná na mezipředmětové vztahy. Provázáním němčiny a ostatních předmětů pomáhá zaujmout i ty děti, které nepovažují cizí jazyk za svůj nejoblíbenější předmět. Žákyně a žáci jsou tímto způsobem připravováni i na některé reálné životní situace – zopakují si například zásady první pomoci, základní hygienické návyky, zásady zdravé výživy. Dále jsou upozorněni na závažné problémy týkající se současné civilizace, např. chudoba, civilizační choroby, znečišťování životního prostředí. Prostřednictvím zajímavých odkazů a úkolů jsou děti také motivovány k práci s internetem. Nechybí ani multikulturní aspekt, žákyně a žáci se seznamují s různými rasami a s odlišnými kulturami.

Pro studující je přínosné i zařazení tématu Výměnný pobyt. V dnešní době stále klesá věková hranice, kdy mladí lidé vyjíždějí za vzděláním za hranice, proto uvítají, že se o možnostech a průběhu výměnných pobytů dovídají již na základní škole. Zajímavé téma pro žáky a žákyně jsou také Média. Tato oblast je současné mládeži velmi blízká. Vedle klasické slovní zásoby (Fernseher, Zeitung, Radio, Computer,...) nechybí ani pojmenování moderních médií a předmětů s nimi souvisejících, které jsou dnes již běžnou součástí života i pro žactvo základní školy – např. MP3-Player, DVD, e-mail atd. Dalším tématem, které nebývá v učebnicích německého jazyka pravidelně

zařazováno, je Hudba a móda. Pro žáky a žákyně 2. stupně základní školy, tedy děti ve věku od 11 do 15 let, jsou hudba a móda jedny z hlavních hodnot jejich života. Důležité je i zařazení problematiky drog, která nepřestává být aktuální. Autorky se přitom neomezují na tradiční varování, ale vedou děti k odkrývání chemického složení různých drog, k příčinám závislostí, uvádí i konkrétní případy a výpovědi závislých mladistvých, údaje týkající se počtu závislých a nabízejí odkazy na internetové stránky, kde se žákyně a žáci mohou dozvědět víc.

Naopak pro 6. ročník se jako poměrně nevhodné jeví téma Pohádky. Autorky a autor na vyprávění pohádek začínají výklad préterita, ale tento gramatický jev by mohl být snadno prezentován i na kterémkoli jiném vyprávění. Kromě skutečnosti, že se obsáhlá prezentace pohádek nehodí k věku cílové skupiny, nejsou v učebnici uvedené pohádky v pořádku ani z hlediska genderového. Pohádkové postavy představené v učebnici jsou nositeli a především nositelkami tradičních stereotypních rolí. Popelka, Šípková Růženka, Sněhurka – všechny jsou popsány jako mladé, krásné, pracovité, kromě Šípkové Růženky v domácnosti poslušně pracující dívky. Zato muži jsou v pohádkách prezentováni jako buď těžce pracující živitelé, kteří si po práci zaslouží náležitou péči, nebo udatní zachránci a vysvoboditelé. Protože jsou děti těmto stereotypům prostřednictvím většiny pohádek vystavovány od útlého věku, neměla by tato látka být stejným způsobem ještě dále probírána i v učebnicích na 2. stupni základní školy.

3.1.2 Hodnocení použitého jazyka

Oslovování žáků a žákyně

V úvodní promluvě všech tří dílů učebnice používají autorky, v prvním dílu také jeden autor, k oslovení žáků a žákyně tzv. generické maskulinum (viz výše): „*Milí žáci*“ (SM1:3). V prvním dílu pak oslovují žákyně a žáky výhradně mužským rodem: „*Pochopil jsi z textu...?*“ (SM1:25), „*Co děláš rád a co nerad?*“ (SM1:31), „*Slyšel jsi nebo viděl ve filmu...?*“ (SM1:73).

Ve druhém dílu této řady dochází v genderové úrovni oslovování studujících k určitému pozitivnímu posunu, který se projevuje hned v úvodu. Nejprve sice autorky opět promlouvají k „žákům“, ale v druhé části vysvětlení, jak s knihou pracovat, která už je napsána v jednotném čísle, bylo souvětí „*Jsou v nich silně vytištěné výrazy, které*

ti pomohou pochopit hlavní děj, aniž bys překládal každé neznámé slovo do češtiny.“ (SM1:3) nahrazeno strukturou „... *tučně označení určitých slov nebo slovních spojení pomáhá k pochopení hlavního děje, aniž by bylo nutné překládat každé neznámé slovo do češtiny.*“ (SM2:6).

Další významná změna je patrná i v oslovování žáků a žákyň v tipech, doplňujících úlohách, v poznámkách týkajících se mezipředmětových vztahů a zajímavostech uvedených za čarou. V těchto textech jsou zpravidla uváděny mužské i ženské tvary sloves: „*Tučně vytištěná slova bys měl(a) dobře umět.*“ (SM2:17), „...*abys slovo dokázal(a) vyslovit celé.*“ (SM2:24), „*Zvládl(a) bys vysvětlit...?*“ (SM2:73). Tento způsob oslovování je sice o poznání přijatelnější než užívání výhradně mužského rodu, přesto umístění koncovek ženských tvarů do závorek není úplně nejvhodnější řešení, protože použití závorky evokuje podřadnost ženského tvaru (viz např. směrnice Univerzity pro další vzdělávání na www.donau-uni.ac.at⁹)

Používání ženských i mužských koncovek u sloves není však vždy důsledné: „*Jak bys pomohl kamarádovi, kdyby si zlomil nohu nebo ruku, vymknul kotník? Jak bys mu pomohl při krvácení z nosu nebo úžehu? Uměl bys ošetřit ránu na těle?*“ (SM2:55). Znovu je zde také při oslovení dětí užito generického maskulina: „*Znáš jako cyklista...?*“ (SM2:20).

Třetí díl série pokračuje ve standardu zavedeném v předchozím dílu. Oslovení „*Milí žáci*“ zůstává, ale při dalším oslovování opět dochází ke změně. Dvojí tvary sloves nejsou již uváděny pomocí závorčky, ale přes lomítko. Např.: „*Pokud by sis mohl/a vybrat, ve kterém městě bys chtěl/a pobývat na jazykovém kurzu němčiny,...?*“ (SM3:15), „*Kdyby ty ses mohl/a rozhodnout, kde a jak bys pomohl/a vydělanými penězi?*“ (SM3:34). Tato varianta se jeví ze všech tří možností použitých v této řadě učebnic z genderového hlediska jako nejvhodnější.

Co se týče jazyka používaného autorským týmem k oslovování žáků a žákyň, jednotlivé díly posuzované řady mají rozdílnou úroveň. Ta má od prvního dílu ke třetímu stoupající tendenci. V prvním dílu je naprosto nedostatečná, přítomnost žákyň mezi dětmi, které s učebnicí pracují, je úplně ignorována. Ve druhém dílu je patrná snaha o změnu, objevují se ženské tvary sloves i zájmen. Genderové úrovni však škodí

⁹ <http://www.donau-uni.ac.at/de/service/gender/05799/index.php?cursor=3> – duben 2007

nedůslednost při prosazení změn (viz výše). Třetí díl až na menší nedostatky z hodnocení vychází nejlépe.

Jazyk použitý při prezentaci učiva

Zatímco v oblasti oslovování žáků a žákyň je patrný pozitivní vývoj genderové úrovně, jazyk používaný autorským týmem při prezentaci učiva ve třetím dílu řady, nevykazuje výrazné změny oproti jazyku použitému v dílu prvním.

V prvním dílu jsou používány téměř výhradně tvary mužského rodu, a to jak v češtině, tak i v němčině: „*Další slovní zásobu pro labužníky...*“ (SM1:18), „*BINGO volá ten, který má jako první škrtnuta všechna slova...*“ (SM1:83), „*Dein Partner spielt der Verkäufer.*“ „*Wie kommunizieren sie mit ihren Freunden?*“ (SM1:87).

Nejčastěji pojmenovávané osoby jsou v učebnicích žáci a žákyně a vyučující. I zde platí, že autorky a autor existenci žen a dívek v těchto označovaných skupinách opomíjejí a vždy píšou pouze o žácích a učitelích: „*Das Spiel bekommst du danach vom Lehrer.*“ (SM1p:5), „*Jaké vlastnosti by podle tvého názoru měl mít dobrý učitel? Dobrý žák?*“ (SM1:15). Tvar „*Lehrerin*“ je použit jen zřídka, a to hlavně pokud se jedná o „konkrétní“ učitelku například na obrázku (viz SM1p:24). Přitom pravděpodobnost, že se setkáme s čistě chlapeckou třídou, není příliš vysoká, a o poměru mezi učiteli a učitelkami bylo psáno již výše, takže používání pouze mužských tvarů je v těchto případech naprosto neoprávněné.

Obou tvarů, mužské i ženské varianty podstatného jména a zájmen, je v celém prvním dílu použito jen na jedné stránce v sedmé lekci: „*Vyprávěj co nejpodrobněji o nejlepším kamarádovi nebo kamarádce. Co všechno o ní nebo o něm dovedeš v němčině říct?*“ „*Was findest du bei ihm/ihr gut?*“ (SM1:71). Tuto variantu však autorský tým volí jen k prezentaci skloňování osobních a přivlastňovacích zájmen. Na následující straně je ještě obou tvarů užito v několika inzerátech – *Brieffreunde/innen*. Dále se však pokračuje podle dosavadního trendu: „*...hledáš-li kamaráda na dopisování.*“ (SM1:72), „*Umíš už napsat nějakou důležitou SMS svému kamarádovi?*“ (SM1:73).

Ačkoli ve druhém dílu řady došlo k vylepšení genderové úrovně oslovování, prezentace učiva stále činí ženy a dívky neviditelnými: „*Při nehodě je účastník silničního provozu povinen poskytnout základy první pomoci. Víš, například, jak se zachovat, je-li zraněný v šoku...?*“ (SM2:22), „*Seitdem treffen sich alle vier Jahre Sportler zu einer Olympiade.*“ (SM2:25) I v tomto dílu se objevuje nevhodné užívání

generického maskulina, např. výraz „Schüler“ je použit i v případech, ve kterých jsou naprosto jasně míněny dívky i chlapci: „*In unserer Klasse sind es mit mir 18 Schüler – neun Jungen und neun Mädchen.*“ (SM2:67).

Stejně jako v prvním dílu i zde autorský tým uvádí současně v mužském i ženském rodě substantivum Freund/in. Nakládá s ním ovšem zvláštním způsobem, existenci ženského rodu připouští pouze v jednotném čísle: „*Was findest du bei deinem Freund / deiner Freundin gut / nicht gut?*“ (SM2:59). V množném čísle však používá generického maskulina: „*Wo hast du deine Freunde kennen gelernt?*“ (SM2:59). Přitom obě věty pocházejí z jednoho cvičení. Ve stejném cvičení autorky ale takto kombinují styly i v rámci jedné věty: „*Sind Mädchen/Jungen bessere Freunde?*“ (SM2:59).

Ve třetím dílu se objevují náznaky jiného přístupu. V některých příkladech jsou uváděny mužské i ženské tvary, případně ženské koncovky přes lomítko: „*In manchen deutschen Schulen helfen dabei ältere Schülerinnen oder Schüler.*“ (SM3:38), „*Zeptej se své učitelky / svého učitele...*“ (SM3:40). Ve většině případů však mužské tvary zůstávají: „*Porad' spolužákům svoje triky...*“ (SM3:30). Jako další příklad lze uvést cvičení z pracovního sešitu k tomuto dílu, ve kterém jsou žákyně a žáci vyzváni, aby sepsali již známou slovní zásobu k tématu škola. Mezi nabídnutými příklady už figuruje „Lehrer“ nebo „Mitschüler“, ale ani jedno jméno rodu ženského.

Všímat bychom si měli také toho, jakým způsobem autorský tým podává pojmenování osob v rámci slovní zásoby, tedy jaké názvy a v jakých tvarech jsou žákyním a žákům nabízeny v souhrnných slovníčcích na konci jednotlivých dílů posuzované řady. Během používání tří dílů učebnic *Spaß mit Max* si děti mají osvojit následující výrazy:

Spaß mit Max 1

Názvy osob mužského pohlaví

der Bauer
der Bekannte
der Diener
der Einwohner

Názvy osob ženského pohlaví

das Girl
die Hexe
die Königin
das Mädél

der Erwachsene	das Rotkäppchen
der Fahrradkurier	das Schneewittchen
der Feinschmecker	die Verkäuferin
der Fleischer	
der Gewinner	
der Koch	
der König	
der Konrektor	
der Laufbursche	
das Männchen	
der Ober	
der Reiter	
der Scherenschleifer	
der Schulleiter	
der Verkäufer	
der Verwandte	

Spaß mit Max 2

Názvy osob obou pohlaví

uvedené současně

der/die Ausländer(in)
 der/die Außerirdische
 der/die Bäcker(in)
 der/die Direktor(in)
 der/die Frisör(in)
 der/die Fußballer(in)
 der/die Ingenieur(in)
 der/die Jugendliche
 der/die Klassenlehrer(in)
 der/die Praktikant(in)
 der/die Präsident(in)

Názvy osob mužského

pohlaví

der Europäer
 der Gast
 der Komponist
 der Kontrolleur
 der Lokführer
 der Mitschüler
 der Musiker
 der Pilot
 der Regisseur
 der Reporter
 der Spieler

Názvy osob ženského

pohlaví

die Großmutter
 die Zwillingsschwester

der/die Programmierer(in) der Sportler
der/die Rentner(in) der Zahnarzt
der/die Sänger(in) der Zugführer
der/die Schriftsteller(in)
der/die Sekretär(in)
der/die Tischler(in)
der/die Trainer(in)
der/die Wissenschaftler(in)

Spaß mit Max 3

Názvy osob mužského pohlaví

der Dichter
der Ehemann
der Goldschmied
der Maler
der Polizeileutnant
der Rechtsanwalt
der Soldat
der Türke

Názvy osob ženského pohlaví

die Ehefrau
die Jüdin

Zřetelná nejednotnost v systému prezentace pojmenovávání osob v rámci slovní zásoby svědčí o tom, že autorský tým si není jist, jakým způsobem by vlastně měl postupovat. V prvním dílu naprosto převažují mužské tvary podstatných jmen. Z celkem 27 názvů osob se jen v sedmi případech jedná o osoby ženského pohlaví. Musíme se ovšem zaměřit také na význam uvedených slov. Pojmenování v mužském rodě reflektují různorodá hlediska. Jsou to slova odvozená od vztahu pojmenovaného k jiné osobě nebo osobám (*der Bekannte, der Verwandte*), od činnosti, kterou dotyčný právě vykonává (*Reiter*), od určité vlastnosti (*Feinschmecker, der Erwachsene*), pojmenovávají povolání (*Koch, Fleischer, Schulleiter*). Naproti tomu označení osob ženského pohlaví je velmi jednotvárné. Ze sedmi výše uvedených substantiv jsou čtyři středního rodu. Již bylo zmíněno, že střední rod ve spojení s pojmenováním osoby evokuje určitou nezralost nebo dokonce méněcennost.

Jako nevhodný vzor pro děti se také jeví použití 11 názvů povolání v mužském rodě a jen jediného v rodě ženském (viz tabulka), tím je navíc ryze stereotypní *Verkäuferin*. Takto vybraná slovní zásoba může v žákyních a žácích vzbuzovat dojem, že jediné možné a vhodné zaměstnání pro ženu je prodavačka, vedle které ovšem figuruje i prodavač, zatímco např. vrchní může být pouze muž. Navíc čtyři ze sedmi jmen ženského rodu pojmenovávají pohádkové, tedy fiktivní postavy, což může podpořit domněnku žactva, že skutečné ženy nejsou tak významné, aby se o nich hovořilo a psalo.

Ve druhém dílu dochází k významnému vylepšení. Při zběžném prohlédnutí souhrnného slovníčku na str. 86 – 87 se zdá, že se autorky rozhodly uvádět mužské i ženské tvary substantiv. Při podrobném zkoumání ale vychází najevo, že u většiny (65,5%) jmen jsou uvedeny oba tvary, ale zbylých 34,4% pojmenování je pouze v jednom rodě. Ze 14 takových jmen jsou pak pouze dvě rodu ženského. Přitom se jedná o slova v jazyce běžně používaná i v mužském rodě. Navíc obě slova netvoří rozdílné rody pouze pomocí pravidelné koncovky –in, proto by rozhodně měly děti být upozorněny na tvoření jednotlivých rodů, i když se nejedná o obzvlášť obtížná slova.

Dále lze autorkám také vytknout fakt, že koncovky ženských tvarů podstatných jmen jsou uváděny v závorkách. Již výše bylo zmíněno, že vhodnější způsob prezentace koncovek ženského rodu je přes lomítko – např. *der/die Wissenschaftler/in*, aby studující nezískávali dojem, že ženské varianty pojmenování jsou méněcenné.

Nejasný zůstává klíč, podle kterého autorky postupovaly při výběru, která jména uvedou v obou rodech a která ne. Oba tvary jsou totiž uvedeny i u slov tradičně spojovaných jen s mužským – *Fußballer(in)*, *Programmierer(in)*, *Tischler(in)*, nebo jen s ženským pohlavím – *Frisör(in)*, *Sekretär(in)*. Naproti tomu slova běžně užívaná v mužském i ženském rodě v přehledu slovní zásoby koncovky ženského rodu postrádají – *Europäer*, *Mitschüler*, *Sportler*. Další jména bez uvedené formy feminina jsou pak už příkladem stereotypizace genderových rolí – *Pilot*, *Lokführer*, *Zahnarzt*. Pokud bylo napsáno, že posuzovaná řada učebnic je ve způsobu prezentace slovní zásoby nejednotná, pak nesourodost v rámci jednoho dílu působí ještě paradoxněji.

Ačkoli při hodnocení z jiných hledisek je závěrečný díl řady, co se týče genderové úrovně, nejpropracovanější, v přehledu slovní zásoby se vrací zpět na nedostatečnou úroveň dílu prvního. Vzorek označení osob v tomto dílu není příliš

rozsáhlý, i přesto se však dají vysledovat nedostatky. Autorky úplně upouštějí od uvádění obou tvarů jmen. V ženském rodě jsou uvedena pouhá dvě substantiva z celkem deseti pojmenování osob, přičemž zařazení *Ehefrau* vedle *Ehemann* má zřejmě především upozornit na nepravidelný způsob tvoření ženského rodu.

3.1.3 Hodnocení použitých příkladů a ilustrací

Tato část práce prezentuje výsledky analýzy řady *Spaß mit Max* z hlediska genderové úrovně prezentace učiva pomocí příkladů a doprovodných ilustrací. Aby učební materiál mohl být posouzen jako genderově korektní, musí být výskyt mužů/chlapců a žen/dívek víceméně v rovnováze. Zároveň se musí autorský tým oprostít od prohlubování a šíření zavedených genderových stereotypů. Je důležité, aby jak ženy a dívky, tak chlapci a muži byli zobrazováni i v netradičních situacích a rolích. Zejména dospělé postavy je nutné zobrazovat v širokém spektru rolí a profesí, neboť ztělesňují realizované životní volby a tím i vzory pro děti

Použité příklady

Do analýz v této kapitole jsou zahrnuty příklady, u kterých bylo možno jednoznačně určit, o osoby jakého rodu se jedná.

Kvantitativní analýza

Pro potřeby kvantitativní analýzy byly spočítány všechny názvy osob figurující v podmětu nebo předmětu příkladových vět nebo slovních spojení v přehledech gramatiky v jednotlivých lekcích všech tří dílů posuzované řady učebnic. Do analýzy byla zahrnuta všechna podstatná jména a osobní zájmena, která se v posuzovaných kapitolách vyskytla. Pokud se stejné názvy opakovaly, byly započítány vícekrát.

Výsledky kvantitativní genderové analýzy použitých příkladů

	Celkem názvů osob	Feminina		Maskulina	
1. díl	28	9	32,1%	19	67,9%
2. díl	56	14	25,0%	42	75,0%
3. díl	28	7	25,0%	21	75,0%
Celkem	112	30	26,8%	82	73,2%

Z uvedených údajů vyplývá, že poměr názvů osob v mužském a ženském rodě v příkladových větách je zhruba 3:1 ve prospěch maskulin. Nejlépe z hodnocení vychází první díl, kde se poměr blíží ke 2:1, i tato hodnota je však ideální rovnováže velmi vzdálená. Do výsledků kvantitativní analýzy nebyly zahrnuty příklady v gramatickém přehledu 6. lekce (SM1:68 – 69). Součástí přehledu v této lekci je tabulka s tvary préterita pro 1. a 3. osobu jednotného čísla včetně jejich překladu do češtiny, veškerá česká slovesa jsou uvedena jen v mužském tvaru. Jedná se o celkem 33 sloves, pokud by tato slovesa byla započítána do analýzy, nepoměr použitých příkladů v mužském a ženském rodě by se ještě prohloubil. Nezahrnutí do analýzy ovšem neznamená, že je tento postup prezentace préterita v pořádku. Vhodnější by bylo české překlady uvádět ve tvaru např. seděl/a, viděl/a. Z hodnocení byly tyto příklady vyloučeny z toho důvodu, že se u všech jedná o stejný typ nekorektnosti a toto velké množství nahromaděných stejných příkladů by výsledky analýzy zkreslovalo.

Kvalitativní analýza

Jak bylo již zmíněno v teoretické části, je třeba při posuzování genderové korektnosti materiálu dbát nejen na stránku kvantitativní, ale také kvalitativní. Podle materiálu Gender ve výchově a výuce Valdové (www.eamos.cz¹⁰) je důležité při kvalitativní analýze příkladů použitých v učebnicích sledovat, jakým způsobem jsou prezentovány jednotlivé komponenty genderové identity a se kterým pohlavím jsou tyto komponenty častěji spojovány a jak. Při posuzování genderové kvality použitých příkladů v učebnicích řady Spaß mit Max si budeme všímat, jak autorský tým žákům a žákyním předkládá základní komponenty genderové identity stanovené ve výše zmíněném materiálu Valdové: Emoce; Tělesná kondice, vztah ke sportu; Zevnějšek; Vlastnosti – explicitně i implicitně vyjádřené; Studium, profese, odbornost, autorita; Životní ambice, přání, plány; „Ženské a mužské“ domény; Ženské a mužské osobnosti; Volný čas, zájmy.

¹⁰ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

Emoce

Emoce jsou v učebnicích posuzované řady vyjadřovány obvykle pouze dívkami a ženami. Jako příklad může být uveden následující text, pohlaví osoby bylo určeno podle doprovodných ilustrací:

„Ich höre ihn Gitarre spielen.

Ich sehe ihn Gitarre spielen.

Ich spüre mein Herz klopfen.“ (SM2:63)

Emoce mužů se omezují pouze na obdiv krásných žen, jimž „tváří v tvář ztrácejí hlavu.“ (Valdrová, www.eamos.cz¹¹)

„Veronika gefällt Felix sehr, aber er weiß nicht, wie er es ihr sagen soll.“

(SM3p:33)

Tělesná kondice, vztah ke sportu

Tělesná zdatnost, síla a kladný vztah ke sportu jsou převážně chápány jako výsada mužů. Ženy je za to pak obdivují. Samy většinou se sportem spojovány nejsou.

„Tina: „Mein Freund spielt um 15 Uhr Fußball und ich möchte es so gern sehen.““ (SM1:32)

„Er läuft um das Haus herum.“ (SM2:29)

„Frank: „Ich mag Wassersport und deshalb habe ich ein Motorboot.““

(SM1:47)

Zevnějšek

S péčí o vzhled jsou v posuzovaných učebnicích spojovány převážně ženy a dívky, což dokazuje nárůst jejich počtu v lekci 8 prvního dílu a v lekci 7 druhého dílu, ve kterých jsou probírána témata Oblečení a Móda a hudba. V lekci Oblečení se v textu vyskytují pouze tři osoby mužského pohlaví. V článku Einkäufe (SM1:86) nakupuje chlapec s babičkou oblečení. Tento příklad může pomoci nabourat stereotypní spojení

¹¹ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

žen se zájmem o oblékání a nakupování. Ještě lépe by tuto funkci plnil text, ve kterém by s chlapcem oblečení šel koupit muž – otec, dědeček, kamarád... žádný takový ani podobný text však v celé posuzované řadě učebnic nenajdeme. Mezi mladými lidmi, kteří popisují své oblečení v článku Kleider machen Leute (SM1:87), jsou zařazeni další dva chlapci, dívek je ale třikrát víc.

Obdobně volí složení postav autorky v lekci Hudba a móda. Například ve cvičení 5.5 (SM2:94) se mezi deseti jmény osob vyskytne pouze jedno jméno chlapecké. Jedná se převážně o věty popisující, co kdo rád nosí nebo co si koupí. Typickým příkladem stereotypního obrazu ženy, jejíž hlavní myšlenkou je vypadat skvěle, je článek Was ziehe ich bloß an?, který popisuje přípravy dívky na koncert:

„Karoline: ‚Was ziehe ich bloß an? Einen Rock? Nein, einen Rock nicht! Lieber eine Hose!... Welche Schuhe soll ich mir anziehen? Die Sandalen oder diese Lederschuhe?‘“

...

„Karoline: ‚Du hast aber eine schöne Bluse.‘

Lucie: ‚Gefällt es dir? Sie ist neu.‘

Karoline: ‚Ja, sie ist cool! Und die braune Hose ist auch neu, oder?‘“

...

„Karoline: ‚Was denkst du, passen diese Jeans zu meinem T-Shirt?‘“

(SM2:93)

Užití modální částice bloß v první příkladové větě navíc zdůrazňuje, že v dané situaci hrají roli i dívčiny emoce. Je tak podtržena závažnost rozhodnutí, jakým pro dívku je výběr oblečení.

Vlastnosti – explicitně i implicitně vyjádřené

Ve spojení se ženami se častěji než ve spojení s muži uvádí charakteristika vnější, obvykle bývá popisován vzhled žen a vlastnosti mužů. Nejtypičtější je tento postup pro pohádky, kterých je v posuzovaných učebnicích prezentováno hned několik:

„Die Söhne waren alle höflich, die Töchter waren alle schön.“

(SM1p:53)

„Nach vielen Jahren kam wieder einmal ein junger Königssohn in das Land und hörte die Geschichte von dem schönen Dornröschen,... Der Königssohn sagte: ‚Ich habe keine Angst.‘“ (SM1:62)

Studium, profese, odbornost, autorita

Tradičně bývají v učebnicích představovány ženy jako pilné, svědomité a pracovité studentky, které ale nemají žádné zvláštní ambice na profesní kariéru. Chlapci naopak v podání učebnic spíše přistupují ke studiu nezodpovědně, a přesto jsou pak ve vedoucích a prestižních pozicích zobrazováni téměř výhradně muži. (Valdrová, www.eamos.cz¹²) Učebnice řady Spaß mit Max však žákům a žákyním nabízí v tomto ohledu i netypické příklady:

„Der beste Schüler in Deutsch ist Peter.“ (SM1:47)

V lekci s tématem Výměnný pobyt je jako hlavní postava řady článků prezentována dívka, která se rozhodla pro studium v zahraničí. Také ve cvičení v pracovním sešitě k prvnímu dílu jsou chlapec a dívka představeni v rolích, které pro většinu českých učebnic nejsou typické, přesto ale odpovídají reálnému životu a žákům a žákyním mohou být blízké. Klára zve kamaráda Petra na fotbal a dokonce mu nabízí pomoc s matematikou:

„Peter: ‚Klara, ich muss noch Mathe lernen für den Test.‘

Klara: ‚Mensch, lernen kannst du auch morgen. Ich helfe dir. Test schreiben wir ja erst am Montag.‘“ (SM2p:28)

Životní ambice, přání, plány

Také ambice osob ve většině případů drží zavedených stereotypů. Ženy si za cíle vytyčují „tradiční ženská“ povolání, zatímco muži si kladou o poznání vyšší cíle:

„Oma: ‚Als ich älter wurde, wollte ich als Verkäuferin in der Konditorei arbeiten.‘“ (SM2:101)

¹² http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

„Opa: ‚Mein Lieblingsschriftsteller war Jules Verne, deshalb wollte ich Kapitän oder Wissenschaftler werden.‘“ (SM2:103)

„Sie möchte Friseurin werden.“ (SM3:57)

Třetí díl ale uvádí také příklad „netradiční“ ambice, i když ojedinělý. Ve vzorovém životopise na str. 7 dívka uvádí, že její vysněné povolání je technička v oboru elektronického zpracování dat.

„Ženské a mužské“ domény

Muži a chlapci, ženy a dívky jsou v učebnicích často vyobrazováni v tradičních rolích, které jim jsou přisuzovány společností. Ženské subjekty vystupují především ve větách týkajících se domácích prací, péče o domácnost, rodinného života a závislosti. Mužské subjekty jsou spojovány s aktivitou, mocí a zručností.

„Nach dem Essen haben die Omas in der Küche geholfen, Tante Sabina hat Klavier gespielt und einige haben gesungen. Ich habe mit meinem Bruder und Opa Karten gespielt.“ (SM1:33)

Tato citace pochází z článku, ve kterém hoch líčí oslavu svých narozenin. Rozdělení mužských a ženských rolí je jasné – ženy pracují v kuchyni, muži a chlapci odpočívají a baví se.

„Ich helfe ihr backen.“ (SM2:68)

Jako předmět slovesa helfen v učebnicích nacházíme pouze názvy osob ženského pohlaví, případně zájmena ženského rodu. To žákyním a žákům signalizuje, že pomoc potřebují vždy jen ženy, muži se o vše dokáží postarat sami.

„Sie bittet nach Hause gehen zu dürfen.“ (SM2:68)

Tato věta slouží jako příklad prezentace žen jako výrazně submisivního pohlaví. V žádném podobném kontextu nenajdeme podmět v mužském rodě. Autorský tým tak posiluje stereotypní obraz mužů, kteří o sobě rozhodují za všech okolností sami, a závislých žen.

„Er kocht gut, aber sie geht lieber ins Restaurant essen.“ (SM3:58)

Tato citace reprezentuje netradiční, v učebnicích Spaß mit Max ale ojedinělý příklad netradičního rozdělení rolí – on vaří, ale ona chce raději jíst jinde.

Ženské a mužské osobnosti

Řada učebnic představuje dětem známé osobnosti, pocházející převážně z německy mluvících zemí, které se proslavily v nejrůznějších oborech a oblastech lidské činnosti. V průběhu práce se všemi třemi díly se žákyně a žáci seznámí více či méně podrobně s celkem 24 osobnostmi. Hned v první kapitole prvního dílu je krátce představena první žena – Marie Terezie, jediná česká panovnice a významná reformátorka školství v rakouské monarchii. V dalších lekcích se ale děti seznamují už jen se třemi ženami - herečkou a zpěvačkou Marlene Dietrich, fyzičkou Lise Meitner a handicapovanou sportovkyní Marlou Runyan. I když tři ze čtyř jmenovaných mohou být dobrým vzorem netradičních životních zaměření, poměr prezentovaných mužů a žen je naprosto nevhodný. Autorský tým takovou volbou osobností posiluje stereotypní spojení mužů s veřejnou sférou a významnými událostmi a počiny. Na ženy se pak v této oblasti nahlíží jako na výjimky.

V souvislosti s větším počtem slavných mužů jsou i obory jejich činnosti rozmanitější – žákyně a žáci se postupně seznamují s úspěšnými spisovateli, sportovci, hudebními skladateli, básníky, dramatiky, vynálezci, ale také například s církevním reformátorem, architektem nebo malířem. Úplně zde ovšem chybí příklad muže, který se prosadil v oboru, jenž by byl považován za netypický. Takovou prezentací se v žákyních a žácích utvrzuje mínění, že pokud si muž zvolí netradiční zaměstnání nebo oblast bádání, nemůže se díky svým výkonům a výsledkům dostat mezi slavné a uznávané osobnosti.

Volný čas, zájmy

Vedle tradiční prezentace mužů a chlapců, kteří ve volném čase relaxují při četbě a sledování televize nebo se věnují sportu či práci na počítači, a žen, které mnoho volného času nemají, se v posuzované řadě objevují i netypické záliby:

„Daniel malt gern. Er kocht aber lieber und am liebsten hört er Musik.

Anna bastelt gern. Sie wandert aber lieber und am liebsten macht sie Sport.“ (SM1p: 39)

Jako další příklad může sloužit vzorový životopis (SM3:7), ve kterém dívka uvádí mezi svými zájmy a koníčky práci na počítači, surfování na internetu, hraní počítačových her, matematiku, jízdu na koni, hudbu a kino.

Z kvalitativní analýzy příkladů použitých v učebnicích vyplývá, že autorský tým se nebojí použít i netradiční postupy a zobrazit postavy v netypických situacích. V některých výše uvedených oblastech jsou žákům a žákyním nabízeny dobré netradiční příklady (Studium, Volný čas, Životní ambice), v jiných ale úplně chybí (Vlastnosti).

Doprovodné ilustrace

Do veškerých analýz v této kapitole jsou započítány jen osoby, u kterých lze pohlaví jednoznačně určit. Jako hlavní hlediska při rozhodování o příslušnosti osob k určitému pohlaví byly zvoleny znaky, které se považují za typické pro dané pohlaví – především délka nebo barva vlasů, vousy, oblečení a různé doplňky (pentle ve vlasech, náušnice, atd.). Postavy, které nebyly do hodnocení zařazeny, jsou především ty, které jsou obráceny zády nebo mají zakrytou hlavu a obličej například přilbou.

Pokud není uvedeno jinak, byly z hodnocení vyřazeny ilustrace a fotografie skupin o více než pěti osobách, např. obrázky školních tříd nebo sportovních kolektivů. Pokud je jedna postava vyobrazena v souvislosti s jedním článkem nebo cvičením několikrát, započítává se pouze jednou. Jen jednou je v součtech zařazen i obrázek doprovázející konkrétní lekci na každé její straně. K analýzám nebyly využity ani části postav na obrázcích (ruce, části hlav, ...). V učebnicích se často vyskytují fotografie knih nebo obalů gramofonových desek, osoby na nich vyobrazené do součtů nejsou zahrnuty.

Kvantitativní analýza

Vždy v prvních čtyřech kapitolách jednotlivých dílů posuzované řady byl spočítán výskyt osob mužského a ženského pohlaví. Do součtu byla i přes větší počet postav zahrnuta i skupina na ilustraci na str. 33 (SM1), protože jednotlivé postavy jsou

dostatečně zřetelné a lze snadno určit jejich pohlaví. Výsledky kvantitativní analýzy shrnuje následující tabulka.

Výsledky kvantitativní genderové analýzy doprovodných ilustrací

	Celkem postav	Žen a dívek		Mužů a chlapců	
1. díl	64	27	42,2%	37	57,8%
2. díl	42	15	35,7%	27	64,3%
3. díl	74	33	44,6%	41	55,4%
Celkem	180	75	41,7%	105	58,3%

Z uvedených údajů je zřejmé, že autorský tým rovnováhu mezi pohlavími, co se týče četnosti jejich vyobrazování, spíše nezachovává. Největší nepoměr je patrný v druhém dílu, kde obrázky mužských postav tvoří téměř dvě třetiny celkového počtu, zatímco díl třetí se padesáti procentní hranici blíží.

Rozdíly mezi jednotlivými díly učebnice patrně souvisí s tématy hodnocených lekcí. V prvním a ve třetím dílu, které vykazovaly z kvantitativního hlediska menší nedostatky, zpracovávaly posuzované lekce témata Škola, Zvířata, Volný čas, Jak bydlíme, Kdo jsem, Bydlení, Učení bez konce a Oslava svátků. V těchto tématech našly autorky a autor větší prostor k vyobrazení žen a dívek v jejich tradičních genderových rolích – matka doprovázející syna do první třídy, dívka pečující o své domácí zvířátko, matka podstrojující synovi, který se učí. Naopak témata Cestování, Sport, Životní prostředí a Žijeme zdravě v dílu druhém nabízejí autorskému týmu řadu stereotypně mužských rolí, ve kterých mohou doprovodné ilustrace postavy zachytit – např. řidiči dopravních prostředků nebo aktivní a úspěšní sportovci. Pro dívky a ženy pak zbývá menší prostor.

Tato teorie se potvrzuje i při prostudování osmé lekce prvního dílu, který se zabývá otázkou Oblečení. Přestože v předchozích lekcích převažují při zobrazování muži (viz výše uvedená tabulka), v této lekci je situace opačná. Z celkového počtu 24 ilustrací jich 62,5% vyobrazuje ženy nebo dívky.

Kvalitativní analýza

Výrazný nepoměr ve zobrazování žen a mužů znatelný mezi jednotlivými tématy vyplývá z přisuzování tradičních rolí jednotlivým pohlavím. Ženy a dívky jsou

nejčastěji prezentovány jako postavy pasivní, závislé na mužích, obvykle se zabývají činnostmi spojenými s domácností a péčí o rodinu. Naproti tomu muži a chlapani jsou aktivní, nezávislí, vykonávají fyzicky náročné činnosti a také se více než ženy angažují ve veřejné sféře.

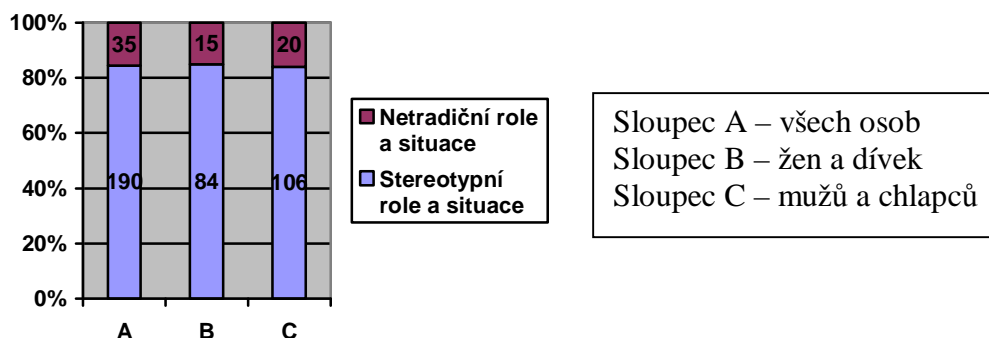
I při posuzování řady Spaß mit Max docházíme k závěru, že se autorský tým nechal výše zmíněnými zažitými genderovými stereotypy výrazně ovlivnit. Pokud se zaměříme na situace a role, ve kterých jsou osoby v učebnicích znázorňovány, zjistíme, že jen ve výjimečných případech jsou žákům a žákyním poskytnuty netradiční vzory. Ze všech ilustrací a fotografií uvedených v učebnicích posuzované řady byly vybrány ty, ze kterých je patrná nějaká činnost nebo role dané postavy. To znamená, že do hodnocení nebyly zahrnuty portrétní obrázky, které například doplňují výpovědi postav, a dále obrázky, které danou osobu nezachycují při žádné konkrétní aktivitě, ani ji neprezentují v žádné určité roli.

Jako „stereotypně ženské“ byly vyhodnoceny činnosti související s domácími a ručními pracemi, výkon tradičních povolání (viz dále), péče o vzhled, předvádění oblečení a dále role matek a pečovatelek, ke stereotypním jsou zařazena také vyobrazení žen komunikujících, vyjadřujících emoce nebo závislých na mužích. Do kategorie netradičních rolí a situací jsou zařazena vyobrazení žen vykonávajících netypická zaměstnání (viz dále), žen pracujících s technikou a prezentace žen jako známých a úspěšných osobností.

Ke „stereotypně mužským“ činnostem byla zařazena práce s technikou, sport, četba novin, sledování televize, výkon povolání připisovaných společnostem mužům (viz dále), role „hlavy rodiny“, podnikatele či manažera v obleku, role objektu zájmu a opory žen. V kategorii netradičních rolí a situací jsou zařazena netypická zaměstnání (viz dále), role pečovatele a vyobrazení v souvislosti s předváděním oblečení a péčí o zevnějšek.

Následující graf znázorňuje, v jakém poměru jsou osoby prezentované v učebnicích ve stereotypních rolích a při stereotypních činnostech a osoby prezentované v netradičních rolích a při netradičních činnostech.

Poměr stereotypních a netradičních činností a rolí vyobrazených osob

Z hodnot uvedených v grafu vyplývá, že na doprovodných ilustracích naprosto převažují výše popsané stereotypní činnosti a role. Necelých 16% netradičních vzorů chování je velmi málo. U žen je tento podíl ještě menší než u mužů.

V učebnicích řady Späß mit Max jsou ženy často zobrazovány v souvislosti s nakupováním, v kuchyni, při výkonu domácích a ručních prací (viz příloha 1) a ve spojení s módou. Na ilustraci k článku „Kleider machen Leute (viz příloha 2) se vyskytuje šest dívek a jen dva chlapci.

Stereotypní obraz závislé ženy je potvrzen i prostřednictvím ilustrace k článku na str. 34 (SM1, viz příloha 3). Z celkem 12 postav tvoří ženy pouhou třetinu, navíc se vyskytují na obrázku pouze v doprovodu muže – při tanci, na výletě, při tenisu nebo u šachové partie. Zatímco muži ještě navíc sami rybaří, venčí psa, jezdí na kole a pracují s počítačem, ženy nedostaly ani jedinou šanci vymanit se z doprovodu mužů. Figurují zde jen jako partnerky pro hru nebo k tanci.

Jak bylo již zmíněno výše, ženy jsou také často prezentovány v souvislosti s kultem krásy. V lekci Volný čas v kapitole Koníčky (SM1:31) mají žáci a žákyně k dispozici tři obrázky dívek – dvě z nich cvičí gymnastiku, jedna plave. Zatímco dívky i ve svém volném čase dbají o svou figuru, chlapci mají koníčky naprosto odlišné. Jejich sportovní aktivity jsou zaměřeny spíše na požitek – jízda na kole a kolečkových bruslích, lyžování. A mají čas i k odpočinku, ke kterému patří četba nebo sledování televize. Podobně v lekci, která nese název Žijeme zdravě (SM2), se setkáváme s propagací trendu štíhlých postav. Obrázek dívky měřící si obvod pasu (viz příloha 4) může být jen těžko považován za návod ke zdravému způsobu života. Ačkoli se v některých lekcích celé sady učebnic můžeme setkat s comicsem, jehož hlavními

hrdiny jsou dva chlapci, comics o nezdravém hubnutí má hlavní hrdinky (SM:52). Na rozdíl od výše zmíněného obrázku, který je žákyním a žákům předložen bez jakéhokoli doprovodného komentáře, je tento comics částečně pozitivní alespoň z toho hlediska, že dívka, která „potřebuje zhubnout“, ačkoli podle obrázku netrpí nadváhou a ke snížení hmotnosti ji nenutí zdravotní problémy, na závěr zjistí, že důležitější je být šťastná. Ve stejné lekci se zhubnout pokouší i chlapec, který ovšem nevolí drastické metody hladovění, ale sportuje a tím dosáhne toho, že je mnohem zdravější a v lepší formě než byl dřív.

Jako další příklad znevýhodňování žen prostřednictvím doprovodných ilustrací může posloužit ilustrace na str. 47 (SM1). Ačkoli v článku, který ilustrace doplňuje, se na cestu ptá v jednom případě dívka muže, v jednom chlapec ženy a v jednom chlapec chlapce, pro ilustraci zvolil autorský tým muže, který radí dívce. Opět je zde tedy prohlouben stereotyp závislosti žen na mužích, muži se lépe orientují, ženy potřebují jejich pomoc. Tento obraz je v naší společnosti podporován například příručkami typu Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách (Pease, 2002¹³).

Muži jsou tradičně zobrazováni jako tzv. „hlava rodiny“ – (viz příloha 5), sportovci, při práci s technikou, v obleku jako manažeři nebo podnikatelé nebo jako řidiči různých dopravních prostředků.

Pro lepší ilustraci toho, v jakých rolích jsou především prezentováni příslušníci mužského pohlaví a příslušnice ženského pohlaví, byla provedena následující studie. Ze všech tří dílů posuzované řady učebnic byly vybrány obrázky postav, jejichž činnost nebo role se dala zařadit do některé z následujících skupin: Četba, studium; Domácnost (do této kategorie byly zařazeny všechny osoby znázorněné při ručních pracích, vaření, podávání jídla, nákupu, úklidu); Komunikace (zde se jedná o telefonující osoby); Oblečení, zevnějšek (postavy sloužící k prezentaci slovní zásoby týkající se částí oblečení, postavy dbající o figuru); Práce na PC; Řízení dopravního prostředku; Sport; Výkon zaměstnání.

Celkem bylo zhodnoceno 165 postav, z toho 88 žen nebo dívek a 77 mužů nebo chlapců. V následující tabulce jsou uvedeny procentuální podíly všech žen a všech mužů věnujících se daným činnostem nebo znázorněných v dané roli.

¹³ Pease: A. a B., Alman s.r.o. 2002

	Mezi ženami a dívkami		Mezi muži a chlapci	
Četba, studium	6	6,8%	7	9,1%
Domácnost	18	20,5%	0	0,0%
Komunikace	6	6,8%	2	2,6%
Oblečení, zevnějšek	26	29,6%	8	10,3%
Práce na PC	3	3,4%	5	6,5%
Řízení doprav. prostředku	0	0,0%	4	5,2%
Sport	12	13,6%	30	39,0%
Výkon zaměstnání	17	19,3%	21	27,3%
Celkem ¹⁴	88	100%	77	100%

Tabulka potvrzuje výše uvedené informace o tom, že autorský tým zobrazuje ženy a muže, dívky a chlapce především ve stereotypních rolích a situacích. Dětem je nabízeno jen velmi málo netradičních vzorů. Žákyně a žáci si z učebnice odnášejí poznatek, že domácí práce, nakupování, péče o rodinu nebo vaření přísluší pouze ženám. Zatímco muži nejsou při některé z těchto činností zachyceni ani na jedné fotografii nebo ilustraci, věnuje se domácnosti více než pětina hodnocených žen. Ještě větší podíl žen a dívek (29,6%) se zabývá péčí o perfektní vzhled, nebo předvádí oblečení. V podobné situaci je prezentována i asi desetina mužů, těchto obrázků je ale převážně využito k představení slovní zásoby týkající se pánského oblečení.

Obdobně autorky a autor přistupují k řízení dopravních prostředků. Ačkoli v současné době běžně řídí automobily jak muži, tak i ženy, a stále častěji se můžeme setkat i s řidičkou autobusu nebo tramvaje, v učebnici se za volantem vyskytují výhradně muži. Skoro stejná je situace, i co se týče práce s počítačem. I přesto, že dnes ovládají počítač téměř všichni, v prvních dvou dílech posuzované řady nelze najít ani jeden obrázek, na kterém by před monitorem seděla dívka nebo žena. Všechny případy zaznamenané v tabulce pocházejí ze třetího dílu. Tak se opět potvrzuje, že poslední díl učebnice má lepší genderovou úroveň než díly předchozí.

Jako typicky mužská doména bývá často chápán také sport. Podle výsledků analýzy autorský tým učebnic Spaß mit Max tento stereotyp potvrzuje. Při sportování je

¹⁴ Z důvodu zaokrouhlení nemusí být procentuální hodnota v řádku Celkem rovna součtu hodnot v předchozích řádcích

zachycena vůbec největší část hodnocených mužů a chlapců – více než jedna třetina, zatímco ženy a dívky sportují jen v 13,6% případů. Vykonávané sporty se u jednotlivých pohlaví také výrazně liší. Muži jsou častěji znázorňováni při vykonávání vrcholového sporu. Pokud žena na ilustraci plave (viz příloha 6a), pak je obrázek doplněn sluncem, pláží, další postavou s plovacím kruhem – viditelně se tedy jedná spíše o zábavu, relaxaci nebo koníček. Muž je prezentován jako závodník (viz příloha 6b). Totéž platí i o gymnastice - dívka cvičí na kruzích v úboru, který evokuje školní hodiny tělesné výchovy (viz příloha 7a), na muži na kruzích (viz příloha 7b) je patrné úsilí, se kterým závodí, pozadí obrázku dotváří státní vlajka, zatímco u dívky ve stejné pozici to byly žebřiny.

Pro děti školního věku je velmi důležité mít k dispozici dostatečné množství vzorů realizovaných životních voleb, a to v co nejširším spektru. Proto je důležité, aby učebnice nabízely obraz nejrůznějších povolání vykonávaných jak ženami, tak muži. Autorky a autor posuzované řady učebnic však při prezentaci zaměstnání postupují převážně podle zavedených stereotypů. Učebnice nabízí žákům a žákyním obraz celé řady „tradičních mužských a ženských“ povolání – veterinář, manažer nebo podnikatel, kapitán lodi, řidič, lékař, reportér, inženýr, strojvedoucí, truhlář, zemědělec, technik, automechanik, naproti tomu pak prodavačka, kadeřnice, kuchařka, sekretářka, učitelka, herečka, zpěvačka, televizní hlasatelka, cvičitelka.

K netradičním povoláním prezentovaným v učebnicích mohou být zařazeny následující příklady – policistka, zubařka, kameramanka, sportovní komentátorka, fyzička. Netradičních povolání mužských je ještě méně – učitel, který se ovšem vyskytuje jen na ilustracích doprovázejících první kapitolu prvního dílu, a kuchař.

Podíl počtu osob vykonávajících tradiční a netradiční zaměstnání shrnuje následující tabulka.

Podíl počtu osob vykonávajících tradiční a netradiční zaměstnání

	Tradiční		Netradiční	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
Mezi všemi osobami	25	65,8%	13	34,2%
Mezi ženami	12	75,0%	4	25,0%
Mezi muži	13	59,1%	9	40,9%

Výrazný nedostatek netradičních povolání lze podle tabulky sledovat pouze v oblasti zaměstnání vykonávaných ženami, kde více než tři čtvrtiny žen jsou vyobrazeny při výkonu tzv. „tradičního ženského“ povolání. Hodnoty týkající se mužů a následně také celkové hodnoty jsou zkresleny faktem, že sice bylo vyobrazeno celkem devět mužů v zaměstnáních, která byla podle výše uvedeného klíče vyhodnocena jako pro muže netradiční, ale těchto devět postav zastupovalo jen dva vzory – učitel a kuchař, což není z hlediska dostatečné prezentace netypických životních voleb mnoho. Pokud zhodnotíme poměr různých variant zaměstnání, výsledky se mění:

Podíl tradičních a netradičních variant zaměstnání

	Tradiční		Netradiční	
Zaměstnání všech osob	21	77,8%	6	22,2%
Zaměstnání žen	9	69,2%	4	30,8%
Zaměstnání mužů	12	85,7%	2	14,3%

Hodnoty v tabulce ukazují, že žactvu je předloženo výrazně méně netypických vzorů v oblasti realizovaných mužských životních voleb. Příliš úzká nabídka netradičních variant zaměstnání mužů může vést žáky žákyně k přesvědčení, že muži necítí potřebu zaběhnuté stereotypy měnit, nebo že dokonce není vhodné, aby se muž snažil prosadit v zaměstnání, které je v naší společnosti označováno za typicky „ženské“.

3.2 Celkové hodnocení genderové úrovně učebnice

Řada učebnic Spaß mit Max je na českých školách velmi rozšířená, vyučující ji oceňují hlavně pro její metodické kvality. Při výběru učebnic by se ale nemělo zapomínat ani na genderovou úroveň materiálu. Z genderového hlediska vykazují učebnice této řady některé nedostatky, většina z nich by se ale dala snadno odstranit, čímž by kvalita učebnic ještě stoupla.

Jako jeden z hlavních nedostatků se jeví rozdílná úroveň jazyka používaného v jednotlivých dílech posuzované řady. S rostoucím pořadovým číslem učebnice se přístup autorského týmu k volbě jazyka mění, jazyk se stává genderově korektnější. Rozhodně by však autorky a autor měli dbát na jazykovou jednotnost v rámci jednoho dílu. Pokud jsou v prvním dílu striktně používány k oslovení žákyň a žáků mužské

tvary, lze na tuto skutečnost děti upozornit a vysvětlit jim, že ke všem uvedeným jménům lze vytvořit ženské tvary a jak se tyto tvary tvoří. Jestliže jsou však ve druhém dílu ve většině případů uváděny tvary ženského i mužského rodu a náhle se vyskytne oslovení jen v rodě mužském, je to pro žactvo jasný signál, že tento příklad se týká pouze jednoho pohlaví.

Z genderové analýzy použitých příkladů a doprovodných ilustrací vyplynulo, že rovnováže vyobrazení mužských a ženských postav autorský tým nevěnuje příliš pozornosti. Ve všech kategoriích převažuje mužský prvek, v oblasti doprovodných ilustrací sice jen mírně, ale v případě použitých příkladů jsou rozdíly mezi počtem osob mužského a ženského pohlaví přímo propastné. Podle zažitých stereotypů autorky a autor postupují i při volbě rolí a situací, ve kterých jednotlivá pohlaví představují. Netradiční příklady sice úplně nechybí, ale jejich počet je nedostatečný a škála příliš úzká.

3.3 Návrhy na úpravu genderových nekorektností

Jak bylo již zmíněno, kvalitu řady Spaß mit Max lze ještě zvýšit odstraněním některých genderových nedostatků. Přitom nejsou třeba příliš velké změny, aby učebnice mohly být považovány za genderově korektní.

Již bylo psáno o nevhodném zařazení pohádek mezi učivo pro žákyně a žáky na 2. stupni základní školy. Pokud však autorský tým na zařazení podobného tématu trvá, nabízí se hned několik řešení, jak ho zpracovat tak, aby dále neprohlubovalo zažité genderové stereotypy a také aby bylo přínosem pro děti v šestém ročníku. Jedním z řešení by bylo zařadit do učebnice tzv. pohádku naruby. Na příběhu, ve kterém by si hlavní postavy vyměnily charakteristiky, by mohlo být préteritum prezentováno stejně dobře jako na pohádce klasické a navíc by se děti mohly zamyslet nad tím, jak jsou v klasických pohádkách zobrazovány ženy a jak muži a jaké varianty k tomuto rozdělení rolí jsou možné.

V současné době je nejen v německy mluvících zemích velmi populární autorka nových pohádek Cornelia Funke. Svědčí o tom zhruba 565 000 odkazů pouze na německy psané stránky (www.google.de) a více než milion odkazů na stránky ve všech jazycích (www.google.com). Zařazení některého z jejích příběhů by pomohlo jinak velmi stereotypní téma Pohádky oživit.

Při rozboru jazyka, který volí autorský tým k oslovování žáků a žákyň i k prezentaci učiva, bylo zjištěno, že nedostatky vykazují všechny tři díly, ale jejich genderová úroveň se liší. Aby řada *Spaß mit Max* mohla být považována za genderově korektní, je nutné především sjednotit úroveň jazyka v jednotlivých dílech. V úvodní promluvě k dětem by se rozhodně mělo objevit oslovení obou pohlaví, např. „Milé žákyně, milí žáci“ nebo „Milé dívky, milí chlapci“. Také ženy v autorském týmu by se dětem neměly prezentovat jako „autoři“. Jestliže na učebnici pracují společně ženy i muži, mohou například použít spojení „autorský/tvůrčí tým“ nebo „autorky a autoři“.

Při dalším oslovování dětí i při prezentaci učiva by měly být důsledně užívány tvary mužského i ženského rodu tam, kde je to třeba. Vhodná je forma, která byla používána ve třetím dílu řady – uvádění ženských koncovek sloves přes lomítka - „*Kdyby ty ses mohl/a rozhodnout...*“ (SM3:34). Při pojmenovávání osob existuje několik možností, jak zohlednit přítomnost obou pohlaví. Pokud je to možné, lze uvádět oba tvary zároveň – v češtině např. prodavač/ka, v němčině Freund/in. Tento způsob však není vždy možný, v češtině například v některých pádech musíme pojmenovat každé pohlaví zvlášť – prodavači/prodavače. V němčině bychom pak zvláště u některých složených podstatných jmen měli dbát na užívání složek, které pojmenují obě pohlaví – Kameramann/-frau.

Často používané generické maskulinum lze nahradit několika způsoby. Jednou z možností je vypsát tvary pro mužský i ženský rod – žáci a žákyně, Freundinnen und Freunde, přičemž pořadí rodů by se mělo střídát, aby ani jedno pohlaví nebylo upřednostňováno. Dalším řešením může být nahrazení generického maskulina jiným tvarem, který nevyjadřuje rod – vyučující, Lehrkraft.

Sjednotit by se měla také prezentace slovní zásoby. Pokud je v učebnici uveden název osoby, měly by žákyně a žáci ve slovníčku najít vždy tvary mužského i ženského rodu bez ohledu na to, jestli v člancích a cvičeních s danou tematikou vystupují jen ženy nebo jen muži. Při uvádění obou tvarů podstatných jmen by opět měla být používána lomítka – der/die Pilot/in.

Základními požadavky na příklady jevů jsou genderová rovnováha a dostatečná prezentace různých životních voleb. Z kvantitativního hlediska by v příkladových větách, cvičeních a člancích měly zhruba ve stejném počtu figurovat postavy mužského a ženského pohlaví. Stejně důležité je hledisko kvalitativní. Ženy a muži by měli být

představování nejen v tradičních, ale také v netypických rolích a situacích. Snaha o genderovou korektnost neznamena, že se z učebnice musí odstranit všechny věty, ve kterých se ženy věnují domácím pracím a péči o svůj zevnějšek a muži sportují a budují kariéru. Je ale třeba tyto příklady doplnit také o obraz žen úspěšných v zaměstnání, věnujících se rozmanitým koníčkům, práci s technikou, žen, které rozhodují o důležitých záležitostech, atd. a o obraz mužů, kteří se podílejí na práci v domácnosti, věnují se rodině, vykonávají netradiční povolání, mužů závislých na rozhodnutí žen, mužů vyjadřujících své emoce, atd.

Totéž platí i pro doprovodné ilustrace. Autorský tým by měl zachovávat rovnováhu mezi ilustracemi prezentujícími ženy a muže, ale také by měl dbát na to, v jakých situacích a rolích jsou postavy vyobrazeny. Děti na základní škole potřebují široké spektrum vzorů pro utváření vlastní genderové identity. Proto by ženy měly být prezentovány například i jako vrcholové sportovkyně, při výkonu netradičních povolání nebo jak se věnují svým koníčkům, mezi které nepatří jen ruční práce. I muži by měli na ilustracích vystupovat v netypických rolích, situacích a v netradičních zaměstnáních.

Velká pozornost by měla být věnována vzorům realizovaných životních voleb. Např. v přehledu zaměstnání na str. 100 (SM2) by bylo vhodné zvýšit počet žen a doplnit popisky o tvar v druhém rodě. Celkově by se měl zvýšit počet různých variant povolání vykonávaných především muži, ale i ženami.

4 Řada učebnic Das Deutschmobil

Tato práce má za úkol porovnat genderovou úroveň dvou řad učebnic německého jazyka, z nichž jedna je vytvořena německým a druhá českým autorským týmem. V současné době je na základních školách vyučováno převážně podle učebnic z českých nakladatelství, tvořených českými autory a autorkami, protože rodiče žáků a žákyň, kteří cizí jazyk sami často neovládají, si nepřejí, aby se jejich děti učily podle učebnic, ve kterých nejsou základní gramatické poučky a zadání cvičení uvedeny také v češtině. I proto bylo poměrně obtížné vybrat řadu učebnic, která měla reprezentovat dílo německého autorského týmu. Zvolená řada Das Deutschmobil byla sice vydána o poznání dříve než výše posuzovaná řada Spaß mit Max, ale na mnoha školách bývala používána a na některých se podle ní děti ještě stále učí.

4.1 Rozbor učebnice

Při rozboru této řady bude postupováno stejně jako při analýze předchozích učebnic. Bude zhodnocen výběr učiva, jazyk zvolený autorským týmem k oslovování žáků a žákyň a k prezentaci učiva, použité příklady a doprovodné ilustrace.

4.1.1 Hodnocení výběru učiva z hlediska významu pro žactvo

Autorský tým ve třech dílech učebnice Das Deutschmobil kombinuje klasická témata, se kterými se běžně setkáváme v učebnicích cizích jazyků, s tématy, které v učebnicích nejsou obvykle probírána, nicméně pro žákyně a žáky základní školy mohou být přitažlivá a zajímavá. Jednotlivé díly posuzované řady jsou rozčleněny do deseti, respektive šesti lekcí, z nichž každá se skládá ze dvou částí. Část A obsahuje texty a na ně navazující cvičení, část B je zaměřena na procvičení gramatických pravidel.

Témata zpracovaná v učebnicích řady Das Deutschmobil

Das Deutschmobil 1

Hallo, Kinder – Spiel und Sport – Familie und Wohnen – Schule – Spielmobil und Zeitmobil – Zootiere – Zirkus – Essen und Trinken – Kranksein – Verreisen

Das Deutschmobil 2

Gespengergeschichten – Märchen und Geschichten aus der Vergangenheit – Abenteuer, Piraten und Wikinger – Tierverhalten und Tierpflege, Flohmarktgeschichten – Klassenfahrt ins Schullandheim – Hobbys, Freizeit, Spiele – Ritter und Burgen – Häuser und Wohnen – In der Stadt – Schulprobleme, Mitschüler, Klassenalbum

Das Deutschmobil 3

Unglaubliche Geschichten – Erlebnis: Film – Erfindungen, Ideen, Einfälle – Wunschträume und Zukunftsvisionen – Baumreport – Lerntipps – Nordsee, Wasser, Umwelt – Erwachsenwerden

Témata zvolená autorským týmem jsou z genderového hlediska neutrální, záleží na přístupu autorek a autora, zda s těmito tématy naloží tak, aby pomáhala genderové stereotypy ve společnosti narušovat, nebo zda je naopak budou podporovat a dále šířit.

Řada *Das Deutschmobil* je určena pro úplné začátečníky, v prvním dílu jsou proto zařazena především témata, prostřednictvím kterých si děti osvojují základní gramatická pravidla nového cizího jazyka a také slovní zásobu potřebnou ke každodennímu použití – lekce Ahoj, děti; Hra a sport; Rodina a bydlení; Škola; Jídlo a pití; Nemoc. Atraktivním tématem pro děti může být i zoologická zahrada nebo cirkus, v tomto případě je zařazení takových témat sporné, protože se žáci a žákyně učí názvy různých exotických zvířat v období, kdy se mají naučit základy komunikace v cizím jazyce a kdy ještě neznají ani názvy běžných zvířat domácích. Pro zařazení tohoto tématu hovoří fakt, že některé názvy cizokrajných zvířat jsou velmi podobné názvům českým, ty jsou pro děti dobře zapamatovatelné a motivují k dalšímu učení.

Druhý díl obsahuje řadu dobrodružných historek, které se k věku kolem 12.-13. roku hodí. Bylo by ale vhodné prezentovat i historku s hlavní hrdinkou. Mezi tématy jsou zařazeny i pohádky, o jejichž prezentaci v učebnicích pro druhý stupeň jsme se již zmiňovali v kapitole 3.1.1. Teprve ve druhém dílu se žákyně a žáci naučí německy pojmenovat domácí zvířata, vzhledem k tomu, že z první učebnice už ovládají řadu zvířat exotických, je to poměrně pozdě. Přínos pro praktický život představuje lekce s názvem *Ve městě*, která žáky a žákyně učí orientovat se ve městě, zeptat se na cestu a navíc zopakuje i základní pravidla silničního provozu se zaměřením na děti jako jeho účastníky a účastnice.

Třetí díl řady nabízí výběr témat zajímavých pro děti školního věku, ale až na tipy, jak se učit, tato témata nejsou pro život mladých lidí příliš přínosná. V celé posuzované řadě chybí témata aktuální – média, závislosti, hudba a témata. Také témat, která vycházejí ze životní zkušenosti dětí, je velmi málo. Volbou učiva řada Das Deutschmobil působí spíš jako beletrie. Tento způsob může vyhovovat dětem, které rády čtou různé příběhy, ale pro ty, kdo v učebnicích hledají obraz vlastních zkušeností, nemusí být řada Das Deutschmobil příliš přitažlivá a nemusí je správně motivovat ve výuce.

4.1.2 Hodnocení použitého jazyka

Oslovování žáků a žákyň

Das Deutschmobil je řada učebnic vydaná původně nakladatelstvím Verlag Klett Edition Deutsch GmbH jako učebnice němčiny jako cizího jazyka bez zaměření na mluvčí konkrétního mateřského jazyka. Veškerá komunikace autorského týmu se studujícími tedy probíhá v cílovém jazyce – němčině. Protože němčina je jazyk, který na rozdíl od češtiny nenese mnoho genderových znaků, není třeba při genderové analýze těchto učebnic věnovat oslovování dětí příliš prostoru. Ani v jednom z dílů není zařazena úvodní promluva, ve které by autorský tým žákyně a žáky oslovoval. Ani v zadáních úkolů, která jsou všechna v němčině, se nevyskytují genderově příznaková pojmenování osob.

Jazyk použitý při prezentaci učiva

V používání jazyka při prezentaci učiva lze autorskému týmu řady Das Deutschmobil vytknout jistou nejednotnost. Nelze vypožorovat žádné pravidlo, podle kterého by se autorky a autor řídili při pojmenovávání osob v textech a cvičeních. Ve všech třech dílech se můžeme setkat s různými způsoby prezentace názvů osob mužského a ženského pohlaví.

V množném čísle je převážně používáno generické maskulinum, a to především pokud se jedná o pojmenování žáků a žákyň: „*Die Schüler sitzen im Kreis.*“ (DD1:71), „*Die Schüler feiern eine Party.*“ (DD2:64), „*Von wem werden die Schüler unterrichtet?*“ (DD3:26). To ovšem neplatí ve všech případech: „*Wo haben die Schülerinnen und Schüler aus Hannover die gleiche Meinung?*“ (DD2:72). Jednotný postup autorský tým nevolí ani v jednotném čísle, v některých větách používá pouze

tvar mužského rodu: „*Der Lehrer verteilt an jedes Kind eine Wortkarte,...*“ (DD1:71), v jiných větách pak označuje každé pohlaví zvlášť: „*Du bist kein Junge/Mädchen mehr. Du bist ein/eine ...*“ (DD1:71). Nejednotnost ve způsobu pojmenování se však projevuje i v rámci jedné věty nebo souvětí: „*Sag deinem Banknachbarn, deinen Mitschülern und deiner Lehrerin (deinem Lehrer), was sie tun sollen.*“ (DD1:81).

Ve výše uvedených větách můžeme také sledovat rozdílné způsoby uvádění dvojích tvarů podstatných jmen. V některých příkladech spojuje tvary mužského a ženského rodu spojka *und*, v jiné větě je jeden tvar uveden v závorce, v další větě pak tvary jednotlivých rodů odděluje lomítko. Již bylo zmíněno, že z genderového hlediska je nevhodnější koncovky nebo tvary jednotlivých rodů oddělovat lomítkem, protože tak není ve čtenářích a čtenářkách vzbuzován dojem podřadnosti, který evokuje umístění jednoho tvaru do závorky.

Jestliže autorky a autor volí různé postupy nejen v rámci řady učebnic, ale i v rámci jednotlivých dílů a dokonce i textů nebo vět, může čtenář/ka získat dojem, že si tvůrčí tým se správným postupem neví rady. Pozitivně může být z genderového hlediska hodnoceno střídání pořadí mužského a ženského tvaru, které přispívá k vytváření genderové rovnováhy. Ani jedno pohlaví tak není upřednostňováno.

V oblasti prezentace slovní zásoby v souhrnných slovníčcích na konci učebnic jsou všechny díly řady jednotné. Během práce s učebnicemi si mají žákyně a žáci osvojit následující substantiva označující osoby:

Das Deutschmobil 1

Názvy osob mužského pohlaví

der Artist
der Arzt
der Bruder
der Clown
der Direktor
der Doktor
der Dompteur
Drakula
der Freund

Názvy osob ženského pohlaví

die Ärztin
die Frau
die Freundin
die Großmutter
die Hexe
die Lehrerin
das Mädchen
die Mutter
die Oma

der Gast
der Großvater
der Herr
der Junge
der Kellner
der Koch
der Lehrer
der Mann
der Onkel
der Sohn
der Tierfreund
der Urgroßvater
der Vater
der Wärter
der Zauberer

die Schwester
die Tante
die Tochter
die Urgroßmutter

Das Deutschmobil 2

Názvy osob mužského pohlaví

der Apotheker
der Bäcker
der Bauer
der Bewohner
der Erwachsene
der Fahrer
der Feigling
der Feind
der Feuerwehrmann
der Fleischer
der Friseur
der Graf
der Gründer

Názvy osob ženského pohlaví

die Bäuerin
die Chefin
die Cousine
die Dame
das Fräulein
die Gräfin
die Nachbarin
die Prinzessin
das Rotkäppchen
das Schneewittchen
die Tierärztin
die Verkäuferin

der Handwerker
der Kapitän
der Kaufmann
der König
der Mitschüler
der Nachbar
der Pilot
der Pirat
der Prinz
der Reporter
der Ritter
der Schiffer
der Supermann
der Tierarzt
der Tourist
der Verkäufer
der Wikinger
der Wüterich
der Zahnarzt
der Zauberfreund

Das Deutschemobil 3

Názvy osob mužského pohlaví

der Archäologe
der Astronaut
der Baron
der Baumeister
der Bergsteiger
der Besucher
der Cowboy
der Dorfbewohner

Názvy osob ženského pohlaví

die Göttin
die Kamerafrau
die Kauffrau
die Krankenschwester
die Malerin
die Richterin
die Schneiderin

der Drehbuchautor
der Einbrecher
der Elektriker
der Erfinder
der Experte
der Fahrgast
der Filmmacher
der Filmprofi
der Fußballer
der Gärtner
der General
der Germane
der Handwerker
der Hausmeister
der Held
der Informatiker
der Ingenieur
der Journalist
der Jugendliche
der Kameramann
der Kinderarzt
der Kindergärtner
der Komponist
der Kranführer
der Krankenpfleger
der Leser
der Matrose
der Mitarbeiter
der Musiker
der Oberarzt
der Offizier
der Physiker

der Pilot
der Polizist
der Produzent
der Regisseur
der Rocksänger
der Schauspieler
der Schneider
der Schriftsteller
der Sieger
der Techniker
der Trickspezialist
der Urlauber
der Zeichner

Na první pohled převládají v souhrnných slovníčcích názvy osob v mužských tvarech. V textech a ve cvičeních se však pracuje se jmény uvedenými zároveň v obou rodech: „*Wenn ich ein Astronaut / eine Astronautin wäre, ...*“, „*Wenn ich ein Olympiasieger / eine Olympiasiegerin wäre,...*“ (DD3:53) nebo se střídají tvary jednotlivých rodů. Například ve cvičení o 12 větách je v šesti větách použito jméno rodu ženského a v šesti jméno rodu mužského, ačkoli právě tato jména jsou ve slovní zásobě uvedena jen v rodě mužském: „*Das Drehbuch wird von der Beleuchterin geschrieben.*“ (DD3:22). Tak mohou vyučující žákyním a žákům vysvětlit, jak se tvoří tvary ženského rodu, a prezentace slovní zásoby v souhrnných slovníčcích pouze v mužském rodě by neměla být problém. Do slovníku je samozřejmě nutné zařadit celé tvary těch jmen, která mají jiný kořen než jejich protějšky v mužském rodě, např. *Dame, Mutter*; a také složená podstatná jména, u kterých se jednotlivé rody liší celou jednou složkou, např. *Krankenschwester x Krankenpfleger, Kameramann x Kamerafrau*.

I přesto se v souhrnných slovníčcích vyskytují některá jména ženského rodu, která se odvozují pravidelně koncovkou *-in*, i když jsou uvedeny i protějšky v mužském rodě, např. *Nachbarin, Tierärztin*. Ve slovní zásobě se objevují i substantiva v ženském rodě, jejichž protějšek v mužském rodě v přehledu úplně chybí, přestože se v běžné mluvě i v textech v učebnicích běžně používá, např. *Chefin, Cousine*.

4.1.3 Hodnocení použitých příkladů a ilustrací

Při hodnocení příkladů, které autorský tým používá k prezentaci jevů, a doprovodných ilustrací budeme postupovat podle stejných zásad jako při posuzování genderové úrovně řady Spaß mit Max (viz kapitola 3.1.3). Pro obě podskupiny bude provedena kvantitativní a kvalitativní analýza, abychom zjistili, zda autorský tým stejnou měrou prezentuje ženy a muže, chlapce a dívky, a zda dbá na to, v jakých rolích je zobrazuje, aby nedocházelo k šíření a prohlubování genderových stereotypů. Jedním z hlavních posuzovaných jevů je také míra a kvalita realizovaných životních voleb.

Použité příklady

Do analýz v této kapitole byly zahrnuty věty, ve kterých bylo možné jasně určit rod osob vyskytujících se na pozici podmětu nebo předmětu.

Kvantitativní analýza

Pro potřeby kvantitativní analýzy použitých příkladů byly spočítány osoby uvedené v textu prvních čtyř lekcí každého dílu řady Das Deutschmobil. Do analýzy nebyly zahrnuty články ani cvičení, které na příslušné texty navazují, protože opakování vět se stále stejnými podměty a předměty by výsledky hodnocení zkreslovalo. Započítány jsou tedy pouze věty ve cvičeních, ve kterých na sebe věty bezprostředně nenavazují, tzn. především v gramatických cvičeních a v příkladových větách sloužících k vysvětlení gramatických jevů.

Do analýzy byly započítány pouze názvy osob v jednotném čísle, množná čísla byla zahrnuta jen v případech, ve kterých bylo zřetelné, že se nejedná o generické maskulinum.

Výsledky kvantitativní genderové analýzy použitých příkladů

	Celkem názvů osob	Feminina		Maskulina	
1. díl	33	17	51,5%	16	48,5%
2. díl	59	28	47,5%	31	52,5%
3. díl	44	22	50,0%	22	50,0%
Celkem	136	67	49,3%	69	50,7%

Z hodnot uvedených v tabulce vyplývá, že autorský tým udržuje v příkladech jevů téměř ideální rovnováhu mezi počtem osob ženského a mužského pohlaví. Je to

dáno tím, že ve většině cvičení je dbáno na to, aby polovina vět měla podmět v mužském a polovina vět v ženském rodě, pokud se v jedné větě vyskytuje vícenásobný podmět nebo předmět, obvykle je jedna osoba rodu mužského a druhá rodu ženského.

Kvantitativní analýza sice prokázala převahu mužských podmětů a předmětů, ale rozdíl je minimální, z tohoto hlediska mohou být učebnice *Das Deutschmobil* považovány za genderově korektní.

Kvalitativní analýza

Už několikrát bylo zmíněno, že stejně důležité jako hledisko kvantitativní je i hledisko kvalitativní. V kvalitativní analýze posuzujeme, v jakých rolích a situacích jsou v textu prezentovány postavy mužského a ženského rodu. Stejně jako při analýze předchozí řady učebnic se zaměříme na to, jakým způsobem jsou prezentovány jednotlivé komponenty genderové identity stanovené Valdovou v materiálu *Gender ve výchově a výuce* (www.eamos.cz¹⁵). Všimnout si budeme následujících komponentů: Tělesná kondice, vztah ke sportu; Zevnějšek; Vlastnosti – explicitně i implicitně vyjádřené; Životní ambice, přání, plány; „Ženské a mužské“ domény; Ženské a mužské osobnosti; Volný čas, zájmy; Společenské normy, očekávání, předsudky; Zaměstnání.

Tělesná kondice, vztah ke sportu

Učebnice posuzované řady nespojují fyzickou sílu, tělesnou zdatnost a kladný vztah ke sportu přednostně s žádným pohlavím, v učebnicích i pracovních sešitech jsou žákům a žákyním prezentovány příklady, ve kterých jsou tyto charakteristiky vlastní příslušnicím a příslušníkům obou pohlaví:

„Vormittags macht Sabine Sport. Mittags spielt Sabine Fußball.“
(DD1:52)

„Ralf: „Ich bin sehr gut in Sport. Laufen finde ich toll. Da bin ich immer der erste.““ (DD1p:42)

¹⁵ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

„Ina: ‚Ich schwimme gern und tauche viel.‘“ (DD1p:42)

Zevnějšek

Textům spojeným s péčí o zevnějšek nebo s výběrem a hodnocením oblečení není v učebnicích *Das Deutschmobil* věnován příliš velký prostor. Slovní zásoba týkající se oblečení je prezentována jako součást lekce o cestování, rodina si společně balí věci na výlet. Nikdo žádné oblečení nehodnotí ani nenakupuje. To je velmi důležité, protože téma Oblečení prezentované formou článků, ve kterých si postavy vybírají a kupují oblečení nebo hodnotí oblečení druhých vedou děti ke konzumním postojům a hodnotám.

Jediné cvičení, které se váže k zevnějšku, najdeme v 10. lekci DD2. Anna si vybavuje připomínky svých spolužáků a spolužaček k fyzickému vzhledu. Počet dívek a chlapců v těchto připomínkách je v rovnováze:

„Jürgen sagt, das Runde Gesicht gefällt ihm nicht. Gabi sagt, die kleinen Augen sind hässlich. Monika sagt, die lange Nase ist blöd. Bernd sagt, die großen Ohren stören. Frank sagt, die dünnen Haare sind nicht schön. Helga sagt, der breite Mund sieht hässlich aus. Inge sagt, das spitze Kinn stört. Andreas sagt, der kurze Hals sieht hässlich aus.“ (DD2:122-123)

Vlastnosti – explicitně i implicitně vyjádřené

V učebnicích řady *Das Deutschmobil* se žáci a žákyně mohou setkat s tradiční i netradiční prezentací vlastností. Podle materiálu *Gender ve výchově a výuce* (Valdrová, www.eamos.cz¹⁶) je mužům častěji než ženám připisována nezodpovědnost a lenost. jako příklad tradiční prezentace můžeme uvést následující větu:

„Der Vater ist sehr unordentlich.“ (DD1:17)

V žádném dílu řady se v podobném kontextu nevyskytuje žena nebo dívka.

Muži tradičně bývají prezentováni jako odvážní a nebojácní a ženy obvykle jako ty, které potřebují jejich ochranu. Tento stereotyp nabourává autorský tým v první lekci

¹⁶ http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=6&kod_kurzu=kat_ger_6109 – květen 2006

DD2, strašidlo Ludwig vysvětluje, jak komu nahnat strach. Jeho objekty jsou jak ženy, tak muži.

„Ich mache dem Lehrer Angst, wenn ich wie eine Eule schnarche.“

„Ich mache der Lehrerin Angst, wenn ich wie eine Hexe lache.“

(DD2:9)

Také v roli ochránkyň je poměrně netypicky představena dívka:

„Immer wenn Willi Angst bekam, lief er zu Milli.“ (DD2:41)

Životní ambice, přání, plány

V tradičních přístupech neprojevují obvykle dívky své životní ambice téměř vůbec nebo se jejich plány a přání týkají stereotypních vzorů – učitelky, sekretářky, kadeřnice. Muži se naopak nebojí vyjádřit, že si hodlají budovat kariéru a mají v plánu ve zvoleném oboru uspět. Těchto zavedených stereotypů se tvůrčí tým ve většině případů drží:

„Daniel: ,Wenn ich groß bin, werde ich Pilot.““

„Michalis: ,Ich will einmal Fußballer werden.““

„Philipp: ,Mir gefällt die Arbeit als Kameramann am besten.““

„Jan: ,Ich würde später gern mit Computern arbeiten und Informatiker werden.““

„Sebastian: ,Und ich würde gern Oberarzt im Krankenhaus werden.““

„Stephanie: ,Ich würde später gern als Krankenschwester arbeiten.““

„Julia: ,Ich möchte gern Modezeichnerin werden.““

„Sarah: ,Ich möchte gern Lehrerin werden.““

„Christine: ,Ich würde gern Tierärztin werden.““

„Katharina: ,Ich würde gern Reiseleiterin werden.““

(DD3:48)

Všechny výše uvedené věty pocházejí z jednoho článku, ve kterém 12-13leté děti hovoří o svých vysněných zaměstnáních. Všechny děti si volí zaměstnání, která jsou tradičně přisuzována jejich pohlaví. Chlapci si volí zaměstnání tradičně

vykonávaná muži – pilot, fotbalista, kameraman, počítačový odborník a vrchní lékař; dívky chtějí být zdravotní sestrou, módní návrhářkou, učitelkou, průvodkyní, zvěrolékařkou.

Dívky svá vysněná povolání uvádějí pomocí vazeb „*ich würde gern ... werden*“, „*ich möchte gern ... werden*“, „*ich würde gern als ... arbeiten*“. Zdůrazňují tak, že se jedná o přání, něco by chtěly, ale neví, zda se jejich sen naplní. Naproti tomu hned dva z chlapců zvolené povolání prezentují jako svůj plán – „*ich will ... werden*“, „*ich werde...*“. Tyto fráze evokují jejich odhodlání si svůj sen splnit.

„Ženské a mužské“ domény

Učebnice řady Das Deutschmobil prezentují ženy i muže, chlapce i dívky v rolích, které jim jsou stereotypně prisuzovány společností, ale nabízejí žákům a žákyním i netradiční zobrazení obou pohlaví.

Do kategorie tradičních patří spojování žen s domácností, vařením a pečením, péčí o děti:

„Omas Kuchen schmeckt besser als Mamas Kuchen. Omas Eistorte schmeckt am besten.“ (DD1.87)

„Die meisten Kinder kochen gern und wollen Mutter helfen. Sie können aber viele Sachen noch nicht machen und brauchen Mutters Hilfe.“ (DD1:100)

„Das ist gar nicht so schlimm, wenn ich krank bin. Meine Oma kommt, wenn meine Mutter arbeitet und nicht da ist.“ (DD1:106)

Alespoň v některém z těchto příkladů by mohl figurovat muž, klidně i vedle ženy, např. „Die meisten Kinder kochen gern und wollen Mutter oder Vater helfen.“ Tak, jak je věta uvedena v učebnici, je možná přítomnost muže v kuchyni úplně vyloučena. Stejně tak ve třetím příkladu není ani zmínka o tom, proč se o nemocného syna nepostará otec.

Výše uvedené věty se dají vyvážit podobnými větami, které budou muže a ženy prezentovat v netradičních rolích, případně se dají lehkým zásahem upravit (viz uvedený návrh). Z genderového hlediska naprosto nekorektní a nevhodný je však článek

Frau Grau ist krank na str. 112 a na něj navazující cvičení na str. 113 (DD1). Paní leží nemocná a její manžel se s pomocí dětí snaží velice neúspěšně zvládnout běžné domácí práce – připravit kakao, ukrojit chleba, umýt nádobí nebo vytřít podlahu. Po sérii nehod musí matka vstát a napravit způsobené škody. V navazujícím cvičení pak na pomoc rodině přijíždí babička. Takový způsob prezentace podsouvá žákyním a žákům velmi striktně rozdělené „ženské a mužské“ role.

Podobná zápletka se odehrává v článku Tauschen (DD2:19-20). Sedlákovi se zdá, že jeho žena má doma velmi lehkou práci, zatímco on se namáhá na poli. Žena souhlasí, že si na jeden den vymění role. Muž je opět prezentován jako naprosto neschopný postarat se o dítě a uvařit oběd.

Vedle těchto výrazně stereotypních příkladů se v učebnicích však objevují i vzory netradičního jednání a chování:

„Am Montag kocht Willi Suppe. Am Dienstag gießt Willi Blumen.“
(DD1p:19)

„Am Sonntag backt Willi Brot.“ (DD1:35)

S ohledem na utváření genderové identity žáků a žákyň je velmi pozitivní zařazení článku Bumfidel wünscht sich eine Puppe (DD2:74). Hoch si přeje panenku, ale všichni se mu posmívají a rodiče mu ji odmítají koupit. Když si na ni našetří z kapesného, koupí si ji a posměch okolí komentuje slovy:

„Was sind das für Leute? Die wollen nicht, dass du einen Vater hast.“
(DD2:74)

Podobnou tematiku má i navazující cvičení, ve kterém mají žáci a žákyně tvořit věty typu:

„Monika wünscht sich eine Eisenbahn. Aber die Mutter schenkt ihr einen Malkasten. Der Bruder bringt eine Eisenbahn und leiht sie der Schwester.“

„Christian wünscht sich einen Teddy. Aber der Vater schenkt ihm einen Werkzeugkasten. Die Schwester bringt einen Teddy und leiht ihn dem Bruder.“ (DD2:75)

Ženské a mužské osobnosti

Během používání učebnic Das Deutschmobil není žákům představeno příliš mnoho známých osobností. Na jejich prezentaci se zaměřuje pouze jedno cvičení (DD3:86). Mezi celkem deseti postavami se vyskytuje šest žen a čtyři muži – Albert Einstein, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Berthold Brecht, Clara Wieck-Schumann, Käthe Kollwitz, Bertha von Suttner, Sophie Scholl, Maria Hagemeyer a Lea Rosch. Žákům a žákyním jsou tak představeny ženy i muži, kteří se proslavili v nejrůznějších oborech. Je pozitivní, že mezi slavnými osobnostmi převažují ženy, a to zvláště v období, kdy se teprve o zviditelnění žen ve společnosti usiluje.

Volný čas, zájmy

Vedle tradičních volnočasových aktivit a zájmů (dívky: vaření, péče o domácí zvířata, hra s panenkami; chlapci: sport, kutění, práce na počítači) se objevují i vzory genderově netradičních zálib, především ale u dívek:

„Zwei Jahre spielt sie schon Fußball im Verein ‚Altona 93‘. Zweimal in der Woche trainiert sie zusammen mit 20 Jungen und 2 Mädchen.“ (DD2:77)

„Gisela bastelt.“ (DD1:10)

„Vormittags macht Sabine Sport, sie klettert und rutscht. Nachmittags schwimmt sie.“ (DD1:52)

Společenské normy, očekávání, předsudky

V několika cvičeních (DD2:72-73; DD2p:68) jsou prezentovány nejčastější předsudky o tom, jak se mají chovat a jaké / jací mají být dívky a chlapci, aby zapadali do představ současné společnosti:

„Mädchen dürfen nicht toben. Mädchen müssen in der Küche helfen. Jungen können besser turnen. Jungen müssen stark und kräftig sein.“
(DD2p:68).

Žáci a žákyně jsou ve cvičeních vyzváni, aby okomentovali takové a podobné výroky a vyjádřili svůj názor na to, jak se chlapci a dívky chovají, jací a jaké jsou a jací a jaké by měli být. Aktivity tohoto druhu pomáhají dětem uvědomit si, jaké předsudky vůči jednotlivým pohlavím se ve společnosti šíří. Následně pak mohou zhodnotit, jaká je skutečnost.

Zaměstnání

Autorský tým nabízí žákům a žákyním v člancích a cvičeních širokou škálu zaměstnání vykonávaných ženami i muži. Obě pohlaví se přitom vyskytují při výkonu povolání jim stereotypně přisuzovaných i v zaměstnáních pro ně netradičních. K tradičním povoláním patří například lékař, zubař nebo učitelka:

„Er geht zu Doktor Meier. Der Arzt fragt ihn: ...“ (DD1:106)

„Du hast Zahnschmerzen. Du gehst zum Zahnarzt.“ (DD2p:117)

„Also, eine Lehrerin soll nett sein und helfen, wenn man was nicht versteht.“ (DD1:85)

Spíše řidčeji se v učebnicích vyskytující zaměstnání kadeřníka, jeřábnice nebo lékařky:

„Der Friseurjunge arbeitete ohne Pause und drehte viele Locken.“
(DD2:51)

„Zu Hause erzählt er seiner Eltern und später Friederike aufgeregt von seinem ersten Arbeitserlebnis. Friederike hörte staunend zu und bewunderte ihn etwas. Dann sagte sie: ‚Ich möchte auch mal Kran fahren.‘ ‚Das ist nur was für Männer,‘ erwiderte Friedrich. Friederike ärgerte sich, weil ihr Friedrich nun etwas voraus hatte. In den folgenden Tagen quälte sie ihn mit Fragen und Bitten so lange, bis er endlich nachgab. ...“ (DD3:123)

„Die Ärztin untersucht Monika.“ (DD1:114)

Doprovodné ilustrace

Do veškerých analýz v této kapitole jsou započítány osoby podle stejného klíče jako při hodnocení předchozí řady učebnic (viz 3.1.3). Do hodnocení byly zahrnuty i hlavní dvě postavy, které provázejí žáky a žákyně prvním dílem – žabák Willi a žába Milli. K jejich zařazení k určitému pohlaví kromě jmen pomohlo i jejich oblečení – žabák na sobě má ve většině případů košili, vestu a kalhoty, žába halenku a sukni. Žába má navíc barevně zvýrazněné rty (viz příloha 8)

Do analýz naopak nejsou zahrnuty postavy strašidel a zvířata, i když vystupují v lidských rolích. Právě poměrně velké množství různých zvířat (myš, ježek, pták,...) a nadpřirozených postav (Ludwig, Schuhu) je příčinou menšího počtu zařazených postav do jednotlivých analýz.

Kvantitativní analýza

Pro účely kvantitativní analýzy byl spočítán výskyt osob mužského a ženského pohlaví na doprovodných ilustracích a fotografiích v prvních čtyřech lekcích jednotlivých dílů posuzované řady. Do výsledků analýzy nebyly započteny ilustrace doprovázející prezentaci gramatických pravidel, protože se na nich opakují stále stejné obrázky. Do analýzy byly zahrnuty i skupiny na ilustracích na str. 32 a 46 (DD1), protože postavy na nich jsou dostatečně zřetelné a k určení jejich pohlaví napomáhají také uvedená křestní jména. Podíl jednotlivých pohlaví shrnuje následující tabulka.

Výsledky kvantitativní genderové analýzy doprovodných ilustrací

	Celkem postav	Žen a dívek		Mužů a chlapců	
1. díl	117	52	44,4%	65	55,6%
2. díl	37	15	40,5%	22	59,5%
3. díl	88	37	42,1%	51	57,9%
Celkem	242	104	43,0%	138	57,0%

Z výše uvedených hodnot vyplývá, že na doprovodných ilustracích převažují postavy mužského pohlaví. Podíly postav mužského a ženského pohlaví jsou ve všech třech dílech řady přibližně stejné. Nejbližší k ideální 50% hranici se blíží první díl

(55,6% ilustrací zobrazuje muže), naopak ve druhém dílu převažují vyobrazení mužských postav s největším rozdílem (59,5%).

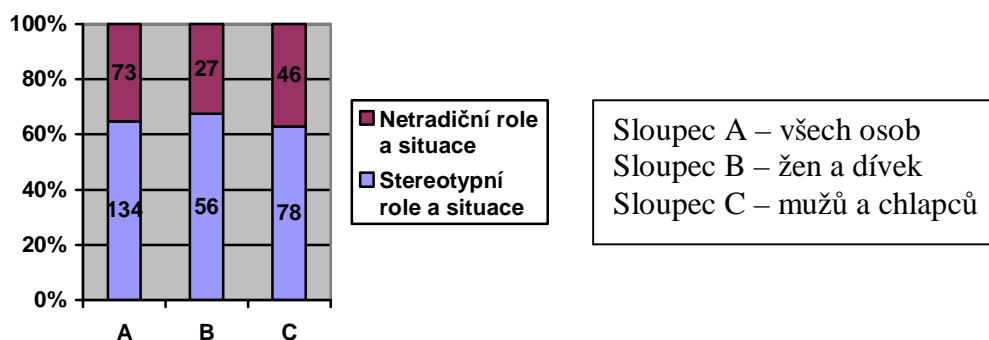
Kvalitativní analýza

Důležitější než hledisko kvantitativní je však hledisko kvalitativní, tedy to, v jakých situacích jsou jednotlivé postavy vyobrazovány a jaké role jsou jednotlivým pohlavím přisuzovány. Kvalitativní analýza byla provedena stejným způsobem jako u předchozí řady učebnic (viz 3.1.3). Ze všech ilustrací a fotografií byly vybrány ty, ze kterých je patrná nějaká činnost nebo role vyobrazené postavy.

Jako stereotypní byly vyhodnoceny ilustrace, které znázorňují ženy a dívky při práci v domácnosti a na zahradě, při ručních pracích, vaření, péči o vzhled, dále ilustrace prezentující ženy jako matky a pečovatelky nebo jako objekt mužského zájmu a také obrázky žen vykonávajících tradiční zaměstnání (viz dále). K netradičním „ženským“ činnostem a rolím pak patří řízení dopravních prostředků, vykonávání netradičních zaměstnání (viz dále) a sport.

Jako stereotypní byly dále vyhodnoceny situace, které znázorňují muže a chlapce při kutění, sportování, odpočinku před televizí a dále vyobrazení mužů v obleku a při výkonu tradičních zaměstnání (viz dále). K netradičním „mužským“ činnostem a rolím pak patří práce v domácnosti a na zahradě, komunikace a vykonávání zaměstnání posuzovaných jako pro muže netypické (viz dále).

Poměr stereotypních a netradičních činností a rolí vyobrazených osob

Z hodnot v grafu vyplývá, že tradiční činnosti a role převažují jak u osob ženského, tak u osob mužského pohlaví. Přesto více než 35% podíl netradičních činností a rolí mezi všemi osobami celkem je poměrně uspokojivý výsledek. Již bylo

zmíněno, že genderová korektnost neznamená odstranění všech stereotypních vzorů, ale zvýšení počtu vzorů netradičních. Ideální by samozřejmě byl ještě vyšší podíl netradičních rolí a činností, ale i překročení třetinové hranice je pozitivním znamením.

V učebnicích řady Das Deutschmobil se objevuje mnoho postav, které nenesou znaky žádného pohlaví – zvířata znázorněná v rolích lidí nebo nadpřirozené bytosti. Větší prostor mezi postavami je ponecháván dětem, což je dobré pro lepší identifikaci žáků a žákyň s hrdiny a hrdinkami učebnice. V některých případech děti také vystupují v rolích, které většinou patří dospělým, např. ilustrace k článku Das erste Kinderrestaurant in Europa (DD1:100-101). Tak se snižuje počet osob, které v rámci genderové analýzy učebnic posuzujeme.

Autorský tým při většině činností a ve většině rolí zobrazuje obě pohlaví, i když ne vždy stejnou měrou (viz níže uvedená tabulka). Jediný rozdíl je v prezentaci mužů a žen v rodičovské roli. Muži jsou s dětmi vyobrazeni pouze v případě, že se jedná o obraz celé rodiny, tedy včetně matky. Jinak děti na ilustracích doprovází vždy matka – např. u lékaře, při organizování oslavy, apod.

Pro lepší znázornění toho, při jakých činnostech a v jakých rolích jsou jednotlivá pohlaví prezentována, byl proveden následující rozbor. Ze všech vyobrazení osob byla vybrána ta, která se dala zařadit do některé z těchto skupin: Četba, studium; Domácnost (do této skupiny jsou zařazeny všechny domácí práce, vaření, úklid, nákup potravin, práce na zahradě); Komunikace (telefonická); Oblečení, zevnějšek (předvádění a nákup oblečení, péče o vzhled); Řízení dopravních prostředků (do této skupiny byly zahrnuty i obrázky cyklistů a cyklistek uvedené v rámci dopravního kvízu (DD2:114), protože zde jsou postavy prezentovány jako účastníci a účastnice silničního provozu); Sport (tato kategorie zahrnuje i ostatní vyobrazení postav na jízdním kole); Výkon zaměstnání.

Celkem bylo zhodnoceno 144 postav, z toho 57 žen nebo dívek a 87 mužů nebo chlapců. V následující tabulce jsou uvedeny procentuální podíly všech žen a všech mužů věnujících se daným činnostem nebo znázorněných v dané roli.

	Mezi ženami a dívkami		Mezi muži a chlapci	
Četba, studium	4	7,0%	5	5,7%
Domácnost	10	17,5%	7	8,0%
Komunikace	4	7,0%	4	4,6%
Oblečení, zevnějšek	1	1,8%	0	0,0%
Řízení doprav. prostředku	2	3,5%	5	5,7%
Sport	21	36,8%	38	43,7%
Výkon zaměstnání	15	26,3%	28	32,2%
Celkem ¹⁷	57	100,0%	87	100,0%

Z výše uvedených hodnot je zřejmé, že v žádné kategorii činností není mezi jednotlivými pohlavími propastný rozdíl. Pouze v jedné skupině se neobjevil ani jeden zástupce (Oblečení, zevnějšek – muži), mezi osobami ženského pohlaví však do této kategorie byla zařazena jen jedna dívka, takže rozdíl mezi oběma pohlavími je nepatrný. Největší rozdíl je v podílu žen a mužů v kategorii Domácnost (17,5% žen a 8,0% mužů). Důležité ale je, že jsou dětem předloženy alespoň nějaké ilustrace znázorňující muže při domácích pracích, vaření, úklidu, apod. Navýšen by mohl být i podíl žen při výkonu zaměstnání, při sportu a při řízení dopravních prostředků.

Již několikrát byl zmíněn význam dostatečného množství a širokého spektra vzorů realizovaných životních voleb. Autorky a autor posuzované řady žákům a žákyním nabízí poměrně široký výběr různých zaměstnání, a to vykonávaných jak ženami, tak muži. Mezi stereotypně „mužská“ povolání patří opravář, kosmonaut, lesník, pilot, ošetřovatel zvířat, reportér, lékař, trenér, řidič, hasič, detektiv, kameraman, producent, režisér, specialista na triky, zvukař a osvětlovač. Stereotypně „ženská“ povolání jsou pak učitelka, asistentka, uklízečka, prodavačka, herečka a pokladní. K zaměstnáním, která nejsou pro muže typická, se řadí prodavač, pokladní, pekař, učitel, kuchař, maskér, krejčí, kadeřník. Z netypicky „ženských“ povolání jsou v učebnici prezentována následující – kosmonautka, jeřábnice, reportérka, pilotka, lékařka a ošetřovatelka zvířat.

¹⁷ Z důvodu zaokrouhlení nemusí být procentuální hodnota v řádku Celkem rovna součtu hodnot v předchozích řádcích

Podíl počtu osob vykonávajících tradiční a netradiční zaměstnání shrnuje následující tabulka. Do hodnocení nebyli zařazeni muž a žena pracující v kanceláři (DD1:50), protože z ilustrace není jasné, jakou funkci zastávají.

Podíl počtu osob vykonávajících tradiční a netradiční zaměstnání

	Tradiční		Netradiční	
Mezi všemi osobami	31	63,3%	18	36,7%
Mezi ženami	6	42,9%	8	57,1%
Mezi muži	25	71,4%	10	28,6%

Z údajů v tabulce vyplývá, že nejmenší rozdíl je v podílu žen vykonávajících tradiční a netypická zaměstnání. Naopak mužů pracujících v oborech jim stereotypně přisuzovaných jsou více než dvě třetiny. Učebnice posuzované řady sice nabízejí poměrně širokou škálu netradičních zaměstnání, jak je viditelné z výše uvedeného výčtu, na počet však převažují osoby, které se věnují tradičním povoláním. Vyšší podíl žen prezentovaných na netradičních postech může mít za následek vyvolání dojmu, že ženy by se měly snažit prosadit i na pozice dosud obsazované převážně muži, zatímco pro muže není žádoucí vykonávat práci, která tradičně patří ženám.

Problematické může být také cvičení s názvem Er oder sie (DD1:11, viz příloha 9). Žáci a žákyně se mají na základě vyobrazených siluet rozhodnout, zda se jedná o obrázek chlapce nebo dívky. Jako návod jim mají posloužit dvě příkladové siluety, jedna hlava je nakrátko ostříhaná, druhá s ohonem. Děti tak jednotlivé osoby mají posoudit především na základě délky vlasů. V tomto případě je zásadní reakce vyučujících. Je důležité, aby cvičení neponechali bez komentáře. Ve vhodné debatě pak mohou žákyním a žákům ukázat, jak stereotypně společnost myslí, a narušit stereotypy.

4.2 Celkové hodnocení genderové úrovně učebnice

Celkově můžeme genderovou úroveň řady učebnic Das Deutschmobil posoudit jako poměrně dobrou. Autorský tým se snaží v mnoha aspektech zachovávat genderovou rovnováhu, dbá na stejnoměrnou prezentaci mužů a žen a žákům a žákyním nabízí vedle tradičních také netypické role, vzorce chování a životní volby.

Tato řada učebnic byla vydána v letech 1991-1994, staršímu datu vydání odpovídá i tematické zpracování učebnic. Úplně chybí aktuální témata a řada témat

blízkých životním zkušenostem současných žáků a žákyň základních škol. S tím souvisí i absence slovní zásoby týkající se oblastí, které dnešní děti považují za nedílnou součást svého života, např. moderní techniky.

Díky tomu, že je celá učebnice pouze v němčině, zmenšuje se prostor pro genderové nedostatky z jazykového hlediska. I přesto lze autorskému týmu při volbě jazyka vytknout určité nedostatky. K těm hlavním patří především časté používání generického maskulina a nejednotnost při současném uvedení tvarů obou rodů. Kladně lze ohodnotit střídání pořadí mužských a ženských tvarů, pokud jsou uvedeny oba.

Při prezentaci mužů a žen v textech a na doprovodných ilustracích dbá tvůrčí tým na udržování rovnováhy mezi počtem postav jednotlivých pohlaví. Pokud se na některých ilustracích a fotografiích nebo ve cvičeních vyskytuje větší množství osob najednou, obvykle je polovina ženského a polovina mužského pohlaví. Podle výsledků kvantitativních analýz uvedených v této práci vyplývá, že mužské postavy převažují, ale rozdíl je minimální.

Velký význam pro utváření genderové identity žáků a žákyň má zařazení netradičních vyobrazení mužů a chlapců a dívek a žen, například výše zmiňovaný článek Bumfidel wünscht sich eine Puppe nebo text, ve kterém mladá žena usiluje o to stát se jeřábnicí. V textech se také běžně používají mužské i ženské tvary všech názvů osob, např. Pilotin, Beleuchterin, Krankenpfleger apod.

Celkově poměrně dobrou genderovou úroveň posuzovaných učebnic narušují některé příklady, které se vyskytují sice ojediněle, o to více však vyniká jejich nekorektnost (viz výše zmíněná cvičení Frau Grau ist krank, Er oder sie?). Pokud se takové nekorektnosti odstraní, mohou učebnice řady Das Deutschmobil sloužit jako dobrý vzor genderově korektních učebnic.

4.3 Návrhy na úpravu genderových nekorektností

Učebnice řady Das Deutschmobil jsou staršího data vydání, proto již v současné době nejsou příliš aktuální a atraktivní ani pro vyučující ani pro žáky a žákyň. Změny, kterými by učebnice musely projít, aby se podle nich mohlo i nadále vyučovat, se netýkají ani tolik genderové úrovně, jako spíše aktualizace témat a metodických postupů. Protože se tato práce zabývá posouzením učebnic z genderového hlediska, uvedeme v tomto oddíle pouze návrhy změn k vylepšení genderové korektnosti materiálu.

Ke zvýšení genderové úrovně učebnic by přispělo sjednocení způsobu současného uvádění mužských a ženských tvarů názvů osob. Už několikrát byly zmíněny nejvhodnější způsoby pojmenování osob v jednotném i množném čísle (viz oddíl 3.3). Není až tak důležité, jaký způsob autorský tým zvolí, hlavní je, aby ve všech případech a ve všech dílech řady bylo postupováno stejně.

Slovní zásoba je ve všech dílech řady prezentována stejným způsobem, převážná většina názvů osob je v souhrnných slovníčcích na koncích jednotlivých dílů uváděna jen ve tvarech mužského rodu, tvary ženského rodu jsou uvedeny až na několik málo výjimek pouze u těch substantiv, u kterých jsou tvořeny jinak než připojením koncovky *-in*. Z genderového hlediska by sice bylo vhodnější uvádět u všech jmen oba tvary, ale v případě, že autorský tým zvolil výše zmíněný způsob, lze žákyním a žákům snadno vysvětlit, jak se substantivy pracovat. Jestliže jsou tímto způsobem uváděna všechna jména, neměl by nastat problém. Navíc v textech je u většiny jmen běžně pracováno s oběma tvary, takže nevzniká dojem, že některá jména se používají pouze k označení osob mužského pohlaví.

Učebnice řady *Das Deutschmobil* nabízejí žákyním a žákům často i vzory netypického jednání, chování, rolí nebo situací. O to nápadnější jsou pak články, jejichž jádro je silně spojeno se zažitými představami a stereotypy. Úplně odstranit by se mělo výše zmíněné cvičení *Er oder sie*, ve kterém žáci a žákyně mají podle siluet rozhodnout o příslušnosti postavy k určitému pohlaví. Pokud už by děti měly přidělovat osobní zájmena k obrázkům, bylo by vhodnější siluety nahradit obrázky nebo fotografiemi, ze kterých by se dala rozpoznat dívka nebo chlapec i podle jiných znaků, než jsou jen délka vlasů nebo ozdoby v účesu.

Také článek *Frau Grau ist krank* neodpovídá požadavkům na genderovou korektnost učebnic. Jeho obsah by se měl alespoň upravit. Z genderového hlediska by pro děti bylo mnohem přínosnější, kdyby bylo vyzdviženo, jak se otec dokáže o domácnost postarat, nebo ještě lépe, že vykoná v domácnosti práce, které vykonává běžně, a o manželčinu část povinností se podělí s dětmi.

Na doprovodných ilustracích by bylo vhodné zvýšit počet mužů v rolích otců. Na ilustracích jsou sice dětem předkládány různé druhy zaměstnání, tradiční i netradiční, vykonávaná muži i ženami, posílit by se ale mělo množství osob vykonávajících netradiční práci.

5 Vzájemné porovnání obou řad učebnic

Obě posuzované řady, Spaß mit Max a Das Deutschmobil, jsou třídílné sady učebnic určené k výuce německého jazyka na druhém stupni základních škol. Na učebnicích Spaß mit Max pracoval český autorský tým doplněný jednou zahraniční lektorkou, učebnice Das Deutschmobil jsou vytvořeny německým autorským týmem. Řada Spaß mit Max navazuje na sérii Start mit Max, která je určena pro děti na prvním stupni, Das Deutschmobil je zaměřen na začátečníky a začátečnice.

V době vydání dělí obě řady učebnic 15 let. Tento časový odstup se samozřejmě projevuje v odlišném zpracování obou řad po tematické, metodické i grafické stránce. Nelze popřít, že výběrem témat jsou mnohem aktuálnější a současným žákyním a žákům bližší učebnice Spaß mit Max. Zatímco autorský tým řady Das Deutschmobil se při výběru témat často obrací do minulosti nebo fikce, v učebnicích řady Spaß mit Max děti pracují s látkou, která je jim velmi dobře známá a vychází z jejich vlastních životních zkušeností.

Také metodicky odpovídají současným požadavkům lépe učebnice Spaß mit Max. Jednotlivé lekce jsou členěny na menší oddíly, první z nich vždy uvádí žákyně a žáky do nového tématu, další pak nabízejí články k procvičení porozumění čteného textu, cvičení zaměřená na aplikaci gramatických pravidel a používání slovní zásoby. Nedílnou součástí všech dílů řady jsou poznámky za čarou na okraji stránek, kde jsou žákům a žákyním nabízeny podněty k dalšímu vzdělávání, zajímavosti, tipy, užitečné internetové odkazy, které se vztahují k právě probíraným tématům. V neposlední řadě jsou za čarou děti také upozorňovány na spojitost látky probírané v hodinách němčiny s látkou probíranou v jiných předmětech, především v občanské výchově, dějepisu, ale například i v zeměpisu, přírodopisu, chemii nebo českém jazyce.

Lekce v učebnicích Das Deutschmobil jsou členěny pouze na dvě části, přičemž jádro první části tvoří článek a s ním souvisejí úkoly, druhá část je zaměřena na procvičení gramatických pravidel. Tato řada úplně postrádá odkazy na reálný život nebo upozornění na souvislost němčiny s jinými předměty. Aktivity v učebnicích nejsou zaměřeny příliš komunikativně, často se dokonce objevují drilová cvičení.

Na první pohled jsou novější učebnice atraktivnější, cvičení a články jsou doplněny mnoha barevnými ilustracemi i fotografiemi. Barevně zvýrazněny jsou i

gramatické přehledy, slovní zásoba, důležité postřehy a poznámky. Das Deutschmobil je z větší části černobílý, ke zvýraznění slouží pouze rámečky nebo bubliny. Na žákyňě a žáky základní školy má při posouzení přitažlivosti učebního materiálu vliv i to, co je na ilustracích, jak vypadají vyobrazení lidé nebo co mají postavy na sobě. I z tohoto hlediska z porovnání vycházejí lépe učebnice Spaß mit Max. Jsou zde vyobrazeny nejmodernější přístroje, děti se vedle historicky významných osobností dočtou i o svých sportovních či hudebních idolech, postavy na obrázcích odpovídají představám dospívajících o moderních lidech.

Z analýz popsaných v této práci vyplynulo, že z genderového hlediska mnohem více nedostatků vykazují učebnice řady Spaß mit Max. V oblasti oslovování žáků a žákyň a výběru jazyka pro prezentaci učiva je to mimo jiné dáno i tím, že v českých učebnicích je poměrně často používána vedle němčiny i čeština. Tak vzniká větší prostor pro genderové nekorektnosti, protože čeština vyjadřuje rod i v případech, kdy tomu tak v němčině není, např. v minulém čase nebo podmiňovacím způsobu. To však neznamená, že by učebnice, která děti oslovuje česky, nutně musela být genderově nekorektní. Je však třeba více dbát na volbu jazyka a zvolit takový způsob oslovování a prezentace učiva, aby ani jedno pohlaví nebylo znevýhodňováno.

Obě posuzované řady používají z genderového hlediska nežádoucí generické maskulinum. Označování jednotlivců se v obou řadách liší. V učebnicích Spaß mit Max jsou převážně používány jen tvary mužského rodu, v Das Deutschmobil se sice vyskytují poměrně často tvary obou rodů, ale autorský tým váhá, jakým způsobem je má uvádět. Nejednotnost při uvádění tvarů slov nepůsobí dobře, přesto je lepší, když jsou uvedeny oba tvary, i když pokaždé jiným způsobem.

Nejvhodnějším způsobem pro prezentaci slovní zásoby v souhrnných slovníčcích na konci jednotlivých dílů by bylo uvádění tvarů mužského i ženského rodu u všech názvů osob. Tento postup však nevolí ani jeden z tvůrčích týmů. Český tým takto postupuje, jen v jednom dílu řady, a to ještě ne zcela důsledně, v ostatních dílech jsou uváděny u většiny substantiv jen mužské tvary. V seznamech není zařazeno mnoho příkladů pojmenování osob ženského pohlaví, a pokud ano, nelze vysledovat žádný systém, podle kterého autorky a autor tato jména vybírají. Německý tvůrčí tým postupuje ve všech dílech řady při prezentaci slovní zásoby stejně: převážná většina substantiv je uvedena v mužském rodě, pojmenování osob ženského pohlaví je menšina,

jedná se především o takové názvy, u kterých se běžně mužské tvary nepoužívají. I zde se však objevují některá podstatná jména pouze v ženském rodě, a to bez zjevného důvodu, ne však v takové míře jako tomu bylo v české řadě učebnic. I když ani jeden z uvedených způsobů není ideální, ze vzájemného porovnání vychází lépe řada Das Deutschmobil, protože slovní zásobu prezentuje jednotným způsobem. Tak je pro vyučující snazší dětem vysvětlit, jak mají se slovníčky pracovat.

Z kvantitativních analýz použitých příkladů vyplývá velký rozdíl mezi posuzovanými řadami. Zatímco v učebnicích Das Deutschmobil jsou téměř přesně v polovině příkladů prezentováni muži a v polovině ženy, učebnice Spaß mit Max představují ženy nebo dívky jen zhruba ve čtvrtině příkladových vět. Řada Das Deutschmobil se více blíží rovnováze i v počtu žen a mužů vyobrazených na doprovodných ilustracích a fotografiích. Rozdíl mezi oběma posuzovanými řadami však v tomto ohledu není tak výrazný, jako tomu bylo u poměru prezentace jednotlivých pohlaví v textu. Učebnice Spaß mit Max nabízejí obrázky žen nebo dívek na více než 41% procentech všech ilustrací, Das Deutschmobil na 43%.

Učebnice řady Spaß mit Max nabízejí žákyním a žákům ve větším měřítku obraz žen a mužů, chlapců a dívek v tradičních rolích a situacích a při výkonu zaměstnání, která jim jsou stereotypně přisuzována. Netradiční vzory sice úplně nechybí, ale je jich poměrně málo jak mezi příklady jevů, tak mezi doprovodnými ilustracemi. Autorský tým této řady se více drží zavedených stereotypů, některé role a situace dokonce přisuzuje jen jednomu pohlaví (viz kvalitativní analýzy použitých příkladů a ilustrací, oddíl 3.1.3). V řadě Das Deutschmobil sice také převažují stereotypní vyobrazení postav, ale podíl těch netradičních je vyšší, než tomu je v řadě vytvořené převážně českým autorským týmem (viz oddíl 4.1.3).

Z výše uvedených porovnání vyplývá, že určité genderové nedostatky vykazují obě posuzované řady učebnic, v řadě Das Deutschmobil jich však bylo objeveno méně. Z genderového hlediska jsou tedy posuzované učebnice vytvořené německým autorským týmem korektnější než učebnice vytvořené týmem převážně českým.

6 Závěr

Tato práce porovnává obraz genderu ve dvou řadách učebnic německého jazyka pro 2. stupeň základní školy, přičemž jednu řadu vytvořil převážně český autorský tým a druhou řadu tým německý. Hlavním cílem této práce bylo ověřit hypotézu, že české učebnice se oproti německým vyznačují výrazně konzervativnějším pojetím ženské a mužské role. Jako vzorek učebnic, na kterých pracoval převážně český autorský tým, byla zvolena řada Spaß mit Max a učebnice vytvořené německým autorským týmem reprezentuje řada Das Deutschmobil.

V obou řadách učebnic byly posuzovány tři oblasti – výběr učiva, jazyk, jakým je učivo prezentováno, a jazyk, jakým jsou osločovány žákyně a žáci, a příklady jevů a doprovodné ilustrace. Tyto oblasti byly zkoumány z různých hledisek, byly provedeny kvantitativní a kvalitativní analýzy. Na základě těchto rozborů byly obě řady učebnic vzájemně porovnány. Bylo prokázáno, že učebnice vytvořené německým autorským týmem jsou genderovými stereotypy zatíženy méně než učebnice české. Řada Das Deutschmobil více dbá na udržování rovnováhy mezi oběma pohlavími a nabízí žákyním a žákům více netradičních vzorů jednání, rolí a realizovaných životních voleb než řada Spaß mit Max.

Jak dokázala tato práce, německé učebnice dosahovaly z genderového hlediska už před několika lety lepší úrovně než současné české učebnice. Učebnice Das Deutschmobil jsou genderově korektnější, to ovšem neznamená, že by byly vhodnější pro výuku. Učebnice řady Spaß mit Max jsou o téměř deset let novější a tím také pro žáky a žákyně i vyučující aktuálnější a přitažlivější. Tato řada svým zpracováním mnohem lépe odpovídá současným požadavkům na učebnice cizích jazyků. Zásadním problémem při sestavování učebnic v Česku je fakt, že genderové úrovni učebnic není věnována dostatečná pozornost. Autorské týmy by se měly inspirovat z práce svých zahraničních kolegyně a kolegů.

Resumé

Genderpräsentation in Deutschlehrbüchern für die Oberstufelernenden

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit Genderpräsentation in den für die Oberstufelernenden bestimmten Deutschlehrbüchern. Der wichtigste Teil der Arbeit besteht in einer Genderanalyse von zwei Lehrbücherreihen, eine Reihe wurde von überwiegend tschechischen, die andere von deutschen Autoren und Autorinnen geschaffen. Ziel dieser Arbeit ist die Hypothese zu verifizieren, dass die tschechischen Lehrbücher konservativer in der Konzeption von Frauen- und Männerrollen sind als die deutschen Lehrbücher. Von den tschechischen Lehrbüchern wurde zur Analyse die Lehrbücherreihe Spaß mit Max ausgewählt, die deutschen Lehrbücher werden von Das Deutschmobil repräsentiert.

Die Schule hat eine bedeutende Wirkung auf die Kinder. Sie ist auch fähig die Bildung der Genderidentität ihrer Schüler und Schülerinnen zu beeinflussen. Nicht immer nutzt die Schule ihre Fähigkeit zur Genderstereotypenbeseitigung aus, sehr oft ist es gerade sie, in der diese Stereotypen verbreitet und unterstützt werden. Die Schule beeinflusst die Kinder durch formales und informales Kurrikulum. Unter dem Begriff formales Kurrikulum versteht man Lehrwerk und Lernstoff, zu informalem Kurrikulum gehören Anteil von Lehrern und Lehrerinnen, die Kommunikationsweisen von Lehrkräften mit Schülerinnen und Schülern und auch die Unterrichtsorganisation. Diese Arbeit befasst sich mit dem formalen Kurrikulum, vor allem mit den Lehrbüchern.

Bei der Beurteilung des Genderniveaus der Lehrbücher sollte man vor allem folgende drei Aspekte beachten – Lernstoffauswahl, verwendete Sprache und Beispiele und Illustrationen.

Im Bereich der Lernstoffauswahl beurteilt man, welche Themen Autorinnen und Autoren präsentieren, ob sie bei der Themenauswahl kein Geschlecht bevorzugen und ob sie Lebenserfahrungen von beiden Geschlechtern respektieren. Es wurde auch die Tatsache beurteilt, ob die Themen interessant und aktuell für die Lernenden sind und ob sie für das Leben der Lernenden nützlich sein können.

Weiter wird die Sprache der Lehrbücher beurteilt, und zwar die Sprache, die Autoren und Autorinnen zum Anreden der Lernenden benutzen, und die Sprache, mit

der der Lernstoff präsentiert wird. In diesem Bereich bewerten wir, welche Substantive zur Bezeichnung der Personen benutzt werden, ob generisches Maskulinum benutzt wird oder ob Formen von beiden Genera benutzt werden. Und wenn beide Formen benutzt werden, wird es bei der Genderanalyse auch die Weise untersucht, wie diese Formen präsentiert werden (ihre Reihenfolge, ob eine von ihnen in Klammern oder hinter Schrägstrich steht usw.). In den tschechischen Lehrbüchern werden nicht nur Substantive und Pronomen untersucht, sondern auch die Lernendenanredungen, die Genus ausdrücken (Vergangenheit, Konjunktiv). Außerdem wird auch die Weise der Wortschatzverarbeitung beurteilt – welche Formen von persönlichen Namen in den zusammenfassenden Wortlisten am Ende einzelner Lehrbücher angegeben werden und ob alle Teile einer Lehrbücherreihe in der Weise der Wortschatzverarbeitung einig sind.

Einen wichtigen Bestandteil der Analyse bildet die Beurteilung der Beispiele und Illustrationen. In diesem Bereich muss man darauf achten, ob es Gleichgewicht zwischen präsentierten Frauen und Männern gibt und ob den Lernenden nicht nur traditionelle, sondern auch untypische Vorbilder vorgestellt werden. Die Beispiele und Illustrationen werden von quantitativen und qualitativen Aspekten beurteilt. In der quantitativen Analyse wird es untersucht, wie viele Männer oder Jungen und Frauen oder Mädchen in den Texten, Übungen und Illustrationen dargestellt werden, ob ihre Zahlen im Gleichgewicht sind. So wichtig wie die Zahlen sind jedoch auch die Rollen und Lagen, in denen die Personen dargestellt werden. Für Schüler und Schülerinnen der Oberstufe ist es ganz wichtig, genug verschiedene Vorbilder zu haben.

Die Lehrbücher Spaß mit Max sind heutzutage in den tschechischen Schulen sehr verbreitet und populär nicht nur unter Lernenden, sondern auch unter Lehrkräften. Die Lehrkräfte schätzen vor allem ihre methodische Verarbeitung. Bei der Auswahl von Lehrbüchern sollte man aber nicht das Genderniveau vergessen. Diese Lehrbücherreihe weist von der Genderhinsicht einige Mängel auf, ein Bestandteil der Arbeit sind auch Empfehlungen, wie das Genderniveau der Lehrbücher verbessert werden kann.

Einer der wichtigsten Mängel ist die Uneinigkeit der Sprache in einzelnen Teilen der Reihe und sogar innerhalb eines Teiles. Im ersten Teil der Reihe werden die Lernenden immer nur mit männlichen Formen angesprochen, zur Bezeichnung der Gruppen von Leuten wird überwiegend generisches Maskulinum benutzt. Im Wortschatz stehen fast alle Bezeichnungen der Personen nur als Maskulina. Im zweiten und dritten Teil der

Reihe erscheinen in einigen Beispielen auch weibliche Formen, aber sehr unregelmäßig. Wenn Autoren und Autorinnen immer nur Maskulina benutzen, kann man den Lernenden erklären, wo der Fehler ist, aber wenn in einigen Beispielen nur Maskulina und in anderen Beispielen Formen von beiden Genera benutzt werden, kann es auf die Lernenden wirken, als ob konkrete Rollen oder Tätigkeiten nur mit einem Geschlecht verbunden werden können.

Die Analyse hat bewiesen, dass es in den Lehrbüchern Spaß mit Max kein Gleichgewicht zwischen beiden Geschlechtern gibt. Dargestellte Männer überwiegen in beiden untersuchten Bereichen – Beispielen und Illustrationen. Autoren und Autorinnen halten sich auch an die in Gesellschaft fest eingeführten Stereotypen, sie bieten den Lernenden nur wenige untypische Vorbilder.

Die Lehrbücherreihe Das Deutschmobil ist zwar um zehn Jahre älter als die tschechischen Lehrbücher, sie kennzeichnet sich aber mit einem besseren Genderbiveau. Diese Reihe wurde ursprünglich in Deutschland herausgegeben, alles wird also in der Zielsprache erklärt, Autoren und Autorinnen kommunizieren mit den Lernenden nur auf Deutsch. So verkleinert sich der Raum für Genderunkorrektheiten im Bereich der Sprache, weil das Deutsch nicht so viele Genderzeichen hat. Auch im Deutschmobil erscheint Uneinigkeit der Sprache, aber nicht in so großem Ausmaß. Autorinnen und Autoren beachten das Gleichgewicht zwischen beiden Geschlechtern und sie präsentieren auch mehrere untypische Vorbilder.

Die Hypothese, dass die tschechischen Lehrbücher konservativer in der Konzeption von Frauen- und Männerrollen sind als die deutschen Lehrbücher, wurde bestätigt. Das bedeutet aber nicht, dass Das Deutschmobil für den Unterricht geeigneter wäre als Spaß mit Max. Die Lehrbücher Spaß mit Max stimmen gegenwärtigen Anforderungen an moderne Lehrbücher in vielen anderen Hinsichten überein. Ein großes Problem ist, dass man in der Tschechischen Republik nicht genügend das Genderniveau der Lehrmaterialien beachtet.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- DOUVITSAS-GAMST, J. – XANTHOS, E. – XANTHOS-KRETZSCHMER, S. 1992. Das Deutschmobil 1. Praha: SPN
- DOUVITSAS-GAMST, J. – XANTHOS, E. – XANTHOS-KRETZSCHMER, S. 1992. Das Deutschmobil 2. Praha: SPN
- DOUVITSAS-GAMST, J. – XANTHOS, E. – XANTHOS-KRETZSCHMER, S. 1994. Das Deutschmobil 3. Praha: Scientia
- LENČOVÁ, I. – PLESCHINGER, P. 2005. Spaß mit Max 3. Plzeň: Fraus
- LENČOVÁ, I. – ŠVECŮVÁ, L. – PLESCHINGER, P. 2003. Spaß mit Max 2. Plzeň: Fraus
- TLUSTÝ, P. – CIHLÁŘOVÁ, V. – WICKE, M.U. 2002. Spaß mit Max 1. Plzeň: Fraus

Sekundární literatura

- Koedukation in der Schule reflektieren, weiterentwickeln, neu gestalten. Bönnen: Druck Verlag Kettler, 2002
- SMETÁČKOVÁ, I. 2006. Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele. Praha: Otevřená společnost
- SMETÁČKOVÁ, I. – VLKOVÁ K. 2005. Gender ve škole. Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách. Praha: Otevřená společnost
- VALDROVÁ, J. 2006. Gender a společnost. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně
- VALDROVÁ, J. Gender ve výchově a výuce. (www.eamos.cz)
- VALDROVÁ, J. – SMETÁČKOVÁ-MORAVCOVÁ I. – KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ B. 2004. Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic. Ročenka FHS UK. Praha

www.czso.cz

www.donau-uni.ac.at

www.socioweb.cz

www.ta-gita.cz

zpravodaj-rp.strukturalni-fondy.cz

Seznam použitých zkratk

DD1	Das Deutschmobil 1 – Lehrbuch
DD1p	Das Deutschmobil 1 – Arbeitsbuch
DD2	Das Deutschmobil 2 – Lehrbuch
DD2p	Das Deutschmobil – Arbeitsbuch
DD3	Das Deutschmobil 3 – Lehrbuch
SM1	Spaß mit Max 1 – učebnice
SM1p	Spaß mit Max 1 – pracovní sešit
SM2	Spaß mit Max 2 – učebnice
SM2p	Spaß mit Max 1 – pracovní sešit
SM3	Spaß mit Max 3 – učebnice
SM3p	Spaß mit Max 1 – pracovní sešit

Přílohy

1a

1b

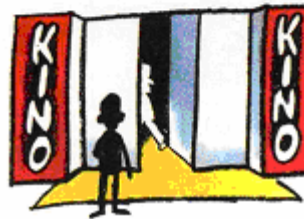
1c

1d

2

3

4

5

6a

6b

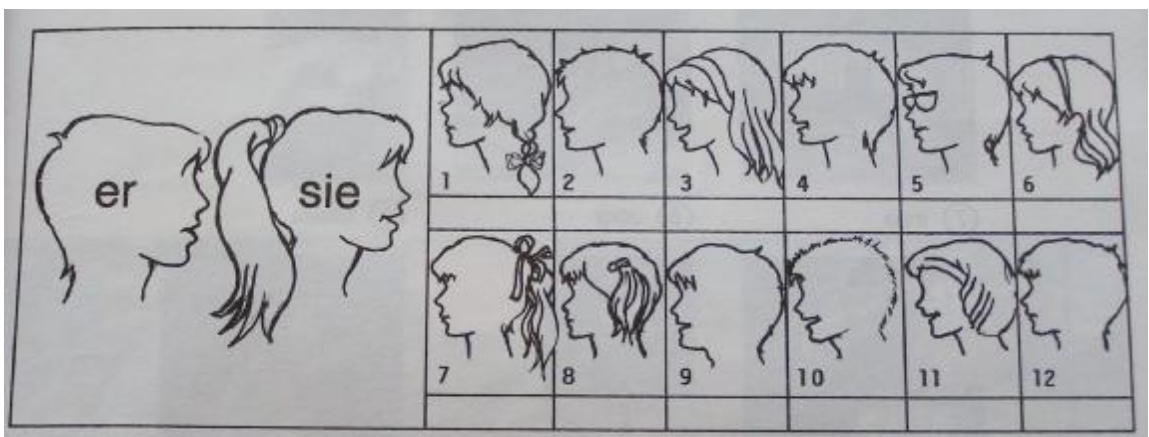
7a

7b

8

9